

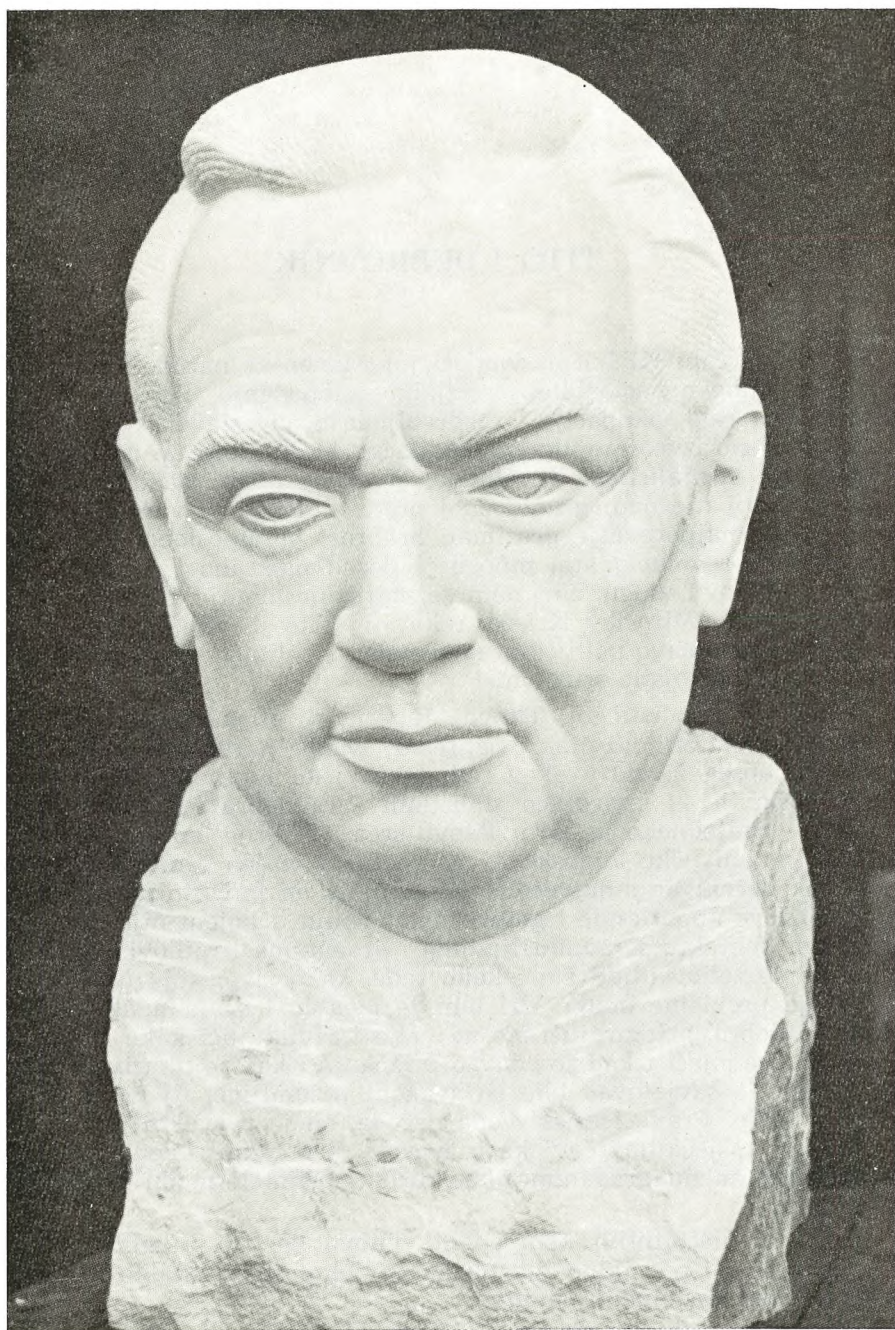
TITO I DUBROVNIK

Stojeći na čelu KPJ i predvođeci jugoslavenske narode i narodnosti u borbi za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje, Tito je — u teškim uvjetima rata, okupacije i razdrobljenosti jugoslavenskog teritorija — pobjedonosno izveo narodnooslobodilačku borbu, koja je istodobno bila i narodna, socijalistička revolucija, stvorivši novu, socijalističku Jugoslaviju. O toj njegovoj grandioznoj predvodničkoj i stvaralačkoj ulozi, u kojoj su se najpotpunije prožimali hrabrost borca-oslobodioca i mudrost političara-revolucionara, mnogo je dosad napisano i u nas i u svijetu. Tu je Titovu ulogu, čini nam se, najjednostavnije, ali i najekspresivnije definirao Miroslav Krleža, rekavši: »Tito je vojnik, koji je vojku smatrao isključivo političkim sredstvom, i političar, koji je svoju političku pobjedu izvojštio oružjem!«¹

U novoj, socijalističkoj, Titovoj Jugoslaviji otvorene su široke mogućnosti za svestrani razvitak i napredak svakog naroda i narodnosti, za stvaranje ljepšeg života svakog radnog čovjeka i građanina. Svaki dio nove Jugoslavije — zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti — podjednako je bio u Titovu srcu. I Tito je bio u svakom kraju nove, socijalističke Jugoslavije podjednako voljen i poštovan. Svuda je i uvijek dočekivan s najvećom ljubavlju. A on je često posjećivao pojedine dijelove Jugoslavije i gotovo nema kraja u kojem nije bio. U neposrednom kontaktu s radnim ljudima i građanima i njihovim predstavnicima on je želio vidjeti što i kako rade, kako žive, koje uspjehe postižu i koje probleme imaju. Pri tom je iznašao i svoja mišljenja, hvaleći što je dobro, kritizirajući što ne valja i savjetujući kako treba dalje i bolje. Titove riječi i kad je odavao priznanje i kad je ukazivao na propuste i kad je savjetovao bile su svakom razumljive, djelovale su uvjerljivo i toplo. Pravi, istinski vođa naroda, on je u svakoj prilici govorio mislima i osjećajima čovjeka iz naroda: kao radnik među radnicima, kao građanin među građanima, kao drug i prijatelj među drugovima i prijateljima.

Jedna od najbitnijih komponenti Titove ličnosti i veličine upravo je u tome što je on stalno bio blizak čovjeku, što se stalno zalagao za čovjeka i ljudskost među ljudima.

¹ Miroslav Krleža, Tito — historijski simbol, *Vjesnik* br. 11762, Zagreb 1980, 5

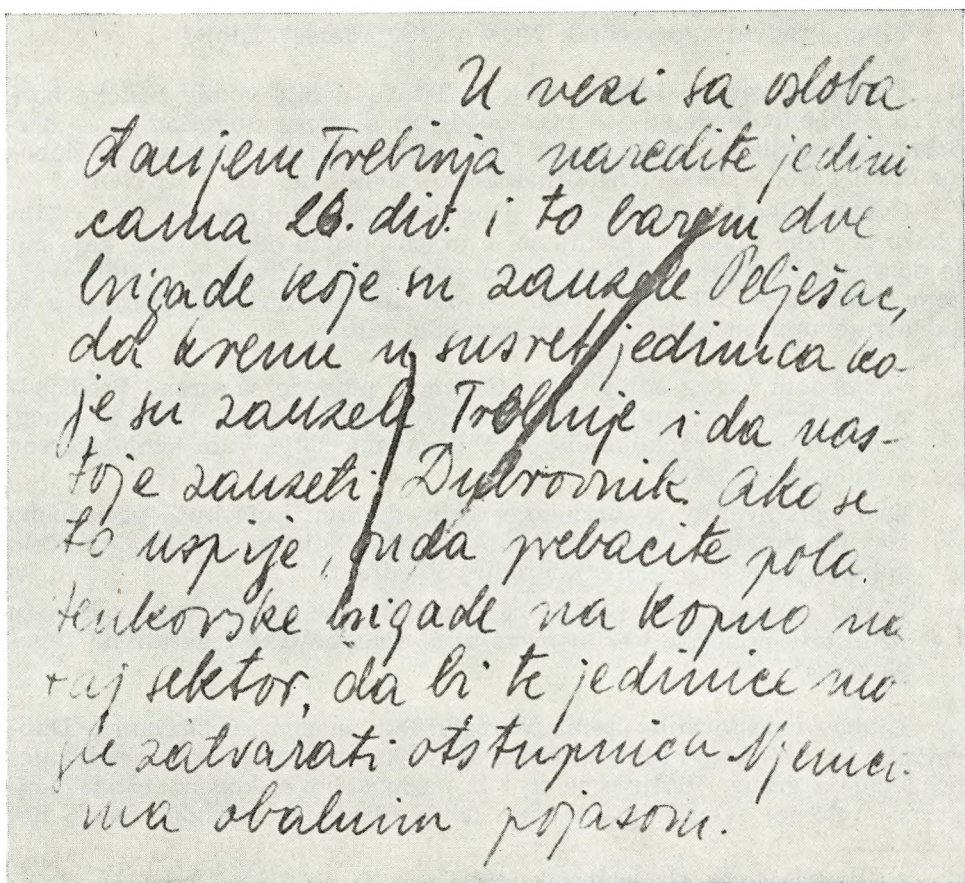

Marijan Kocković, akad. kipar: TITO — MISLILAC (mramor, 1980)

Titove posjete pojedinim krajevima socijalističke Jugoslavije ostat će nezaboravne. One su bile dio njegove goleme društveno-političke i državničko-rukovodeće aktivnosti. Prema tome: u izučavanju Titova života i djela nužno će trebati izučiti i taj vid njegova djelovanja, koji nudi i zanimljive i važne teme. Jedna od tih tema je: TITO I DUBROVNIK.

S TITOM KA SRETNIJOJ SUTRAŠNJICI

Prije nego pređemo na opis Titovih posjeta Dubrovniku potrebno je podsjetiti: da se aktivnost KPJ stalno osjećala i u ovom gradu između dva svjetska rata i da se ta aktivnost naročito pojačala nakon Titova dolaska na čelo Partije, što se vidjelo i kroz radničke štrajkove i demonstracije, i kroz stavove protiv fašizma, protiv rata i protiv svega što je bilo suprotno interesima jugoslavenskih naroda. Broj članova KPJ i SKOJ-a bivao je i u Dubrovniku sve veći. Zahvaljujući njihovu djelo-

U vezi sa osloba-
đanjem Trebinja naredite jedinici
sarna 16. div. i to barem dve
brigade koje su zauzele Pelješac,
da krenu u susret jedinica koje
su zauzele Trebinje i da nasto-
je zauzeti Dubrovnik. Ako se
to uspije, onda prebacite pola
Hercegovačke brigade na kopno na-
taj sektor, da bi te jedinice mo-
gle zatvarati oštupnicu Njemeni-
na obalnim pojaskom.

Naredba maršala Tita od 9. listopada 1944. o oslobađanju Dubrovnika

vanju narod dubrovačkog područja bio je od početka pravilno politički orijentiran i u uvjetima okupacije zemlje. Svojim sudioništvom u NOP i u NOB Dubrovnik je dao častan udio. Titova NOV oslobodila je Dubrovnik 18. listopada 1944.

U oslobođenom gradu razvijao se slobodni život njegovih radnih ljudi i građana. Dana 16. studenog 1944. održan je u dubrovačkom kazalištu narodni zbor, na kojem je izabran Gradski odbor Jedinствene narodno-oslobodilačke fronte. S tog zbora upućen je pozdravni brzojav maršalu Titu. Brzojav glasi:

»Građanstvo oslobođenog Dubrovnika sakupljeno danas na velikoj Narodnoj skupštini za izbor članova Gradskog odbora Jedinствene narodnooslobodilačke fronte, ostajući vjerno idealima svojih pradjedova, koji su slobodu cijenili kao najveće blago svijeta, upućuju Vama, veliki graditelju naše nove demokratske federativne Jugoslavije, svoje tople pozdrave i izraze odanosti i privrženosti. I ovaj grad, kao i cijeli naš topli Slavenski jug, u Vama gleda najsigurniji zalag svoje sretne budućnosti, pa stoga kličemo:

Živio vrhovni zapovjednik NOV i POJ Maršal Tito!«²

Početak veljače 1945. — dok su Titove armije vodile žestoke borbe za oslobođenje dotad još neoslobođenih dijelova Jugoslavije — slobodni Dubrovnik je, preko svog NOO, poručivao Titu: »U borbi za slobodu naših naroda slobodni Dubrovnik stoji čvrsto uz Vas i uz NOP«.³

Svaka prigoda korištena je i u oslobođenom Dubrovniku da se Titu iskažu podrška i odanost. Učinjeno je to i u povodu odlikovanja, koje mu je dodijelio Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a. Tada je u dubrovačkom kazalištu — 20. rujna 1945. — održana svečana akademija i s te akademije upućen ovaj telegram maršalu Titu:

»Prigodom Vašeg odlikovanja Ordenom pobjede sa strane Predsjedništva Vrhovnog sovjeta bratskog Sovjetskog saveza, narod drevnog, slobodarskog i republikanskog Dubrovnika šalje Vam svoje iskrene i srdačne čestitke.

Ovo odlikovanje je priznanje svim divnim junacima, učesnicima slavnih bojeva, i svim našim narodima, koji su s Vama na čelu spleli vijenac slave našem narodu-pobjedniku.

Narod našega grada i dalje će slijediti Vaše mudro rukovodstvo u uzdizanju političke i ekonomske moći demokratske federativne Jugoslavije.«⁴

Ljubav i poštovanje prema Maršalu Titu snažno su iskazani u Dubrovniku i na velikom mitingu, održanom u sklopu proslave prve godišnjice oslobođenja grada. Vidljivo je to i iz naslova novinskog izvještaja, koji govori o tome: »Ogromno narodno oduševljenje za Narodni front, Re-

² *Glas slobode* br. 17. Dubrovnik 1944, 1.

³ *Glas slobode* br. 29/1945, 1.

⁴ *Glas slobode* br. 32/1945, 1.

publiku i Tita na proslavi prve godišnjice oslobođenja grada Dubrovnika«. ⁵ Izborima za Ustavotvornu skupštinu, zakazanim za 11. studenog 1945, prethodili su i na području dubrovačkog okruga mnogobrojni narodni zborovi i mitinzi. O tome, također, dovoljno saopćava naslov jednog novinskog napisa: »Nastavljaju se oduševljene manifestacije naroda u našem okrugu Maršalu Titu i Republici«. ⁶ Tito i republika živjeli su neodvojivo u željama i srcima ljudi kako dubrovačkog kraja, tako i širom cijele Jugoslavije. Jer, s Titom i republikom išlo se i prema socijalističkom društvenom uređenju, a to znači: pravim putem ka sretnijoj sutrašnjici.

Tito, vođa naroda, narodne je želje pretvarao u stvarnost. Socijalističko društveno uređenje postalo je željena stvarnost jugoslavenskog društva. Samo s tim uređenjem moglo se naprijed — u bolje i ljepše. Titova misao-vodilja nezaustavljivo se kretala tim smjerom: naprijed, u naprednije, humanije društvene odnose. Izgradnja tih odnosa bila je novi front borbe — borbe radom. Putujući socijalističkom Jugoslavijom, koja je postala veliko radilište, Tita su uvijek zanimali radni naponi i radni rezultati na svim područjima rada, među kojima i na području njezovanja tekovina NOB i socijalističke revolucije. Tako je bilo i za Titovih boravaka u Dubrovniku i u drugim mjestima dubrovačke općine.

TITOVE POSJETE DUBROVNIKU I DUBROVAČKOM KRAJU

Prva posjeta Maršala Tita oslobođenom Dubrovniku uslijedila je 1946. godine. ⁷ Neposredno prije toga, boravio je on u Crnoj Gori, sudjelujući u proslavi 5-godišnjice ustanka crnogorskog naroda. ⁸ Tito je — u pratnji nekoliko rukovodilaca iz vlade FNRJ i vlade NR Crne Gore — stigao u Dubrovnik 19. srpnja 1946, gdje su ga dočekali predstavnici vlade NR Hrvatske, Oblasnog NO za Dalmaciju, te dubrovačkog Kotarskog i Gradskog NO. Sjećajući se tog prvog Titova posjeta oslobođenom Dubrovniku, Cvito Fisković je saopćio:

»U Dubrovnik me je u srpnju 1946. Maršal pozvao u ljetnikovac na Lapadu, gdje je boravio u posjetu tom gradu, da mu predložim program posjeta spomenika. Pri prvom susretu s njim osjetio sam srdačnost kojom me osmjelio na otvoreni razgovor o stanju dalmatinskih kulturnih spomenika uopće. Dogovorili smo se zatim da posjeti središte starog grada i u njemu renesansni Knežev dvor i arheološko-pomorsku zbirku u nekadašnjoj državnoj žitnici koja se po hambarima, udubenim u stijene za smještaj žita, zove Rupe. Tito se zanimao da li se i u ovom primorskom području uvažava, provodi i

⁵ *Glas slobode* br. 37/1945, 1.

⁶ *Glas slobode* br. 39/1945, 3.

⁷ Inače, Tito je prvi put posjetio Dubrovnik 1940. »Drug je Tito između 21. srpnja i 2. kolovoza 1940. godine došao u Dubrovnik i obišao Ivu Lolu Ribara koji se u ovom gradu oporavljao neposredno nakon puštanja iz logora. Drug je Tito tom prilikom došao iz Splita u kojem je rukovodio radom Okružne i Pokrajinske konferencije KPJ za Dalmaciju«. — Mato Jerinić i Ante Bautović, Tito, Dubrovnik i Ljetne igre, *Slobodna Dalmacija* br. 10922/1980, p.

⁸ *Slobodna Dalmacija* br. 447, Split 1946, 1.

tumači Zakon o zaštiti spomenika kulture donesen još za vrijeme rata. Istaknuo je da treba usavršavati zaštitu spomenika suvremenim znanstvenim proučavanjem i upoznavanjem širokih narodnih slojeva s njihovom vrijednošću i značenjem. Zanimao se za stradanje dalmatinskih spomenika u ratu, za raznošenje umjetnina, za obnovu bombardiranog Zadra i štetama koje su mu nanesene. Preporučio je hitnost obnove i spominjao njene uspješne početke u Poljskoj i u Sovjetskom savezu«. ⁹

Po dolasku u Dubrovnik, Tito je već istog dana poslije podne pregledao kulturno-historijske znamenitosti grada. Bio je najprije u Kneževu dvoru, u kojem se tada nalazio i Dubrovački arhiv. S velikim interesom pogledao je rukopisne knjige koje sadržavaju zakonske i druge upravne akte starog Dubrovnika. »Za vrijeme dok se Maršal Tito nalazio u Kneževu dvoru, kroz Dubrovnik se pronijela vijest o njegovu dolasku. Na trgu pred Kneževim dvorom okupila se velika masa građana i omladinaca, koji su, neprekidno kličući Maršalu Titu, s nestrpljenjem očekivali izlazak«. ¹⁰ A kad je Tito izašao iz Kneževa dvora okupljena masa građana srdačno ga je pozdravljala poklicima: »Heroj Tito! Heroj Tito!« Posjetivši zatim muzej Rupe, Tito je veoma znatiželjnom pažnjom razgledao arheološku i pomorsku zbirku tog muzeja. A za to vrijeme, očekujući Titov prolazak gradom, na Stradunu se bilo okupilo skoro »cjelokupno građanstvo Dubrovnika«. ¹¹

Slijedećeg dana — 20. srpnja 1946. — Maršal Tito je u svojoj rezidenciji u Lapadu primio predstavnike grada i kotara Dubrovnik, koji su mu izrazili svoju zahvalnost što je posjetio ovaj grad. Otvarajući razgovor, Maršal je »izrazio želju da od prisutnih predstavnika naroda Dubrovnika i okoline sazna probleme, teškoće i potrebe stanovništva, kao i rezultate u radu narodne vlasti«. ¹² Prateći taj razgovor, novinari su zapisali:

»U toku dužeg razgovora članovi delegacije su izložili Maršalu Titu razna aktualna pitanja iz života naroda ovoga kraja. Kao jedno od osnovnih pitanja oni su istakli pitanje obnove grada Dubrovnika koji je djelomično oštećen u toku rata, a koji, kao turistički centar, ima potrebe koje prelaze granice njegovog sadašnjeg budžeta«. — Istakli su da je skupa i električna struja. »Motor sadašnje električne centrale pokreće nafta, koja je istovremeno vrlo skupa i vrlo slaba pa su zbog toga cijene osvjetljenja i cijene za vožnju tramvajem vrlo visoke i pored toga što je Gradski NO uspio da cijene struji po kilovatu snizi u ovoj godini sa 12 na 10 dinara«. — »Maršal Tito je ukazao na mogućnost rješenja ovoga pitanja podizanjem dalekovoda i prijenosom električne energije s jakih centrala u Dalmaciji«. »A kako stoji sa ribarstvom u vašem kraju? — upitao je Maršal«.

⁹ *Slobodna Dalmacija* br. 10910/1980, 4.

¹⁰ *Slobodna Dalmacija* br. 454/1946, 1.

¹¹ Isto, 1.

¹² *Slobodna Dalmacija* br. 455/1946, 1.

— Prisutni su odgovorili da je ribarstvo dobro razvijeno iako je u toku okupacije uništen »najveći dio ribarskih brodova i barki, oštećen alat i pocijepane mreže«. Istakli su probleme oko transportiranja ulovljene ribe i oko njena konzerviranja.

Nastavljajući razgovor, Tito je »upitao članove delegacije o stanju usjeva, vinograda i maslina«, zatim: »Imaju li seljaci mogućnost da prodaju svoje proizvode?« Interesirao se i »o snabdijevanju gradskog i seoskog stanovništva tekstilom i drugim potrebama«.

Predstavnici NO grada i kotara Dubrovnik informirali su Tita i o problemu oko »davanja invalidnine i potpora porodicama postradalim u ratu«. Čuvši to, Tito je »osudio birokratsko administriranje zbog čega je došlo do zastoja u davanju invalidnine i pomoći na vrijeme«. Pri tom je još kazao:

»Trebalo bi da se povodom ovoga zastoja u davanju invalidnine i pomoći porodicama žrtava rata obratite neposredno Ministarstvu narodne obrane. Svi invalidi kod nas stoje pod vojnom upravom i svi su zbrinuti sa pažnjom. U Jugoslaviji ne smije biti ni jednog invalida koji nije zbrinut, jer mi imamo sredstava za to. Ne samo invalidi, nego i njihove porodice, kao i porodice žrtava ovoga rata. To pitanje treba hitno urediti i isplatiti zaostale iznose«.

Ističući stalnu potrebu povezanosti radnih ljudi s gradskog i vangradskog područja, »Maršal Tito je preporučio članovima delegacije da se između grada i sela održava čvrsta veza, da se organiziraju posjete radnika i građana selu, seljaka građanima i da se učvršćuje jedinstvo naših radnih masa«.

U novinskom izvještaju, koji je predočio taj razgovor, čitamo dalje:

»— Ima li nezadovoljnih u gradu? — upitao je zatim Maršal. — Mali broj nezadovoljnih — odgovorio je jedan član delegacije — sačinjavaju uglavnom oni, kojima današnji sistem našeg državnog uređenja ne dozvoljava raditi ono što su radili u staroj Jugoslaviji. — A to je razumljivo — rekao je Maršal. — Oni nisu zadovoljni jer im se danas ne dozvoljava da žive na tuđi račun. Ja sam pretpostavljao da se radi o nekom mentalitetu ili o političkim motivima. A toga ima svugdje. Mene interesira da li ima nezadovoljnih zbog naših grijeha, grijeha narodne vlasti, a za one, koji su naši neprijatelji iz ličnih razloga, ja nikada nisam ni mislio da će biti s nama«.

Pri kraju tog razgovora predstavnici NO grada i kotara Dubrovnik saopćili su Titu da ima problema i »sa manjim brojem intelektualaca, koji odbijaju da odu iz grada tamo gdje su narodu neophodno potrebni kao stručnjaci«. Tito je na to, osuđujući neshvaćanje obaveza tih intelektualaca prema narodu, kazao:

»Takvih žalosnih slučajeva još uvijek ima. Oni će biti potpuno eliminirani onda kad mi budemo stvorili nove kadrove. Mi te kadro-

ve već stvaramo. Nove generacije mi obrazujemo tako da postanu ljudi prožeti do dna duše patriotizmom za našu novu FNRJ, i da postanu ljudi koji će sa puno volje ići u mjesta gdje to bude potrebno i koji će tamo davati od sebe sve što najviše budu mogli. Mi njih obrazujemo tako da shvate ovaj veliki stvaralački polet naših narodnih masa i svu dubinu naših novih težnja. Tako i obrazujemo našu omladinu koja će biti, kao što je već sada, najvrijedniji suradnik u izvršenju zadataka koji se pred nas postavljaju. A ti zadaci u podizanju i izgradnji naše zemlje su ogromni, jer mi ne ćemo graditi samo Beograd, Zagreb, Ljubljanu, Split i druge glavne gradove, mi ćemo ići i u najzabitnije krajeve i podizati ih na što viši stepen. Mi ćemo ići i tamo gdje ljudska noga ranije nije išla i podizati električne centrale, kopat ćemo kanale i vršit ćemo druge javne radove. U kratko: imamo pred sobom ogromne zadatke. A izvršenje tih zadataka zahtijeva da svaki građanin ove zemlje bude svijestan svoje uloge u njihovom izvršavanju».

Predstavnici NO grada i kotara Dubrovnik predali su tom prilikom Maršalu Titu i svoj poklon: model dubrovačkog jedrenjaka 16. stoljeća.¹³

Trećeg dana svog boravka u Dubrovniku, 21. srpnja 1946, Tito je primio predstavnike masovnih narodnih organizacija grada i kotara Dubrovnik.¹⁴ Pozdravivši se s njima, on je rekao: »Veoma mi je drago da vidim vas, predstavnike naroda i omladine, a naročito vašeg Konavlja. Mnogo sam čuo o Konavljju. Kad sam od Budve prolazio za Dubrovnik vidio sam kako je to lijep kraj. Dajte da se porazgovaramo. Nismo se nikada vidjeli, iako se odavno poznamo».

I razgovor je započeo.

Tito se najprije interesirao za ljetinu: »Kako je rodilo kod vas ove godine? Što ste posijali?»

Na to pitanje odgovorio je Ivo Pećar, zemljoradnik iz Konavala, rekavši: »da je žito ove godine slabo rodilo, a da su vinogradi i maslinjaci dosta dobri».

Tita je zanimalo i to kako se narod dubrovačkog područja »odaziva obavezi plaćanja poreza».

Odgovoreno mu je da »poreski obveznici odlično odgovaraju svojoj dužnosti». Čuvši to, Tito je kazao:

»Tako je u čitavoj zemlji. U pogledu plaćanja poreza mi smo veoma zadovoljni. Prihodi od poreza bez ikakvih prisilnih mjera odlično pristižu. Zauvijek su prošla ona vremena kad se seljaku za porez uzimala krava. Danas smo mi i tu kao i u ostalim oblastima učinili ogroman napredak. Jedan od velikih naših uspjeha je potpuna stabilizacija dinara, koji je danas jedna od najčvršćih moneta u Evropi. Mi smo dobili ono zlato koje je bilo u inostranstvu, ali stvarna podloga dinara je čvrsto povjerenje naroda i onaj ogromni rad kojega je narod već do danas dao. Emigrantska vlada potrošila je od toga novca 22 miliona dolara u zlatu na propagandu protiv naroda,

¹³ Isto, 1.

¹⁴ *Slobodna Dalmacija* br. 456/1946, 1.

na slanje Draži Mihajloviću. Zamislite kolika je to ogromna suma koja je utrošena na četnike. Koliko smo puta kod zarobljenih četnika nalazili velike količine zlatnih funti. To je propalo. To mi ne ćemo dobiti. Toga smo morali da se odrekemo. Novac, koji je davan emigrantskoj vladi u ono vrijeme sa pravnog gledišta nije se smio dati, pa ipak nam je stavljen uslov da priznamo obaveze emigrantske vlade. Mi smo te obaveze primili i na taj način našoj državi je pričinjena ogromna šteta. Ali, pored tih ogromnih materijalnih žrtava koje je naša država pretrpjela u toku ovoga rata ne samo iznutra, nego i spolja, ona je stekla ogromne moralne vrijednosti koje se nikakvim zlatom ne mogu mjeriti. To što je stekla naša država, to što su stekli naši narodi, to je ono što je vječito, to je neprolazno. Borili su se naši narodi za pobjedu nad fašizmom, nad Njemačkom, Italijom i drugim osvajačima, bez obzira na to što se tada nije znalo kod običnih ljudi tko će pobijediti. Naši narodi gledali su na čijoj je strani pravedna stvar. Borili su se ne gledajući na žrtve koje daju. U toku velike borbe naši narodi dali su velike žrtve i zadobili su taj ugled koji danas imaju«.

U završnom dijelu tog susreta predstavnika masovnih organizacija dubrovačkog kraja s Maršalom Titom bilo je govora i o sudbini Trsta i o predstojećoj Mirovnoj konferenciji u Parizu, zatim o ugovorima koje je Jugoslavija zaključila sa SSSR-om, Poljskom, Čehoslovačkom i Albanijom.¹⁵

Među predstavnicama AFŽ-a, koje su tada sudjelovale u tom razgovoru s Titom, bila je i Lenka Antičević. Sjećajući se tog susreta s Titom, ona je kazala:

»Teško mi je opisati svoju radost, uzbuđenje kad sam saznala da ću s drugim ženama i ja sačinjavati delegaciju. Stajali smo na teraci vile u Lapadu. U onih nekoliko minuta dok smo očekivali Tita bila sam tako uzbuđena i ne bi mogla točno iskazati osjećaje koje sam toga časa proživljavala. Duboka radost bila je izmiješana s nekom neobičnom tremom. A minuti čekanja pretvorili su se u vječnost. I ne samo ja, nego i svi ostali bili su istog raspoloženja. I tada se u društvu svojih suradnika pojavio drug Tito u bijeloj maršalskoj uniformi, vedar i čio, sa prijaznim smiješkom na ustima. Pristupio nam je tako prijateljski i otvoreno da mi se učinilo kao da ga već odavno poznajem. Razgovor s Titom tekao je otvoreno i prijazno.«¹⁶

Četvrtog, zadnjeg dana boravka u Dubrovniku, 22. srpnja 1946. u prijepodnevnim satima, Tito je primio predstavnike omladine i pionira grada i kotara Dubrovnik.¹⁷

Razgovor je započeo o radnim akcijama i o fizičkoj kulturi, a nastavio se i o ostalim oblicima aktivnosti omladine na dubrovačkom pod-

¹⁵ Isto, 1.

¹⁶ M. Milić, Susreti s drugom Titom, *Dubrovački vjesnik* br. 296/1956, 3.

¹⁷ *Slobodna Dalmacija* br. 457/1946, 1.

ručju. Prisutni predstavnici omladine izvijestili su i o štetnim utjecajima koji se vrše na omladinu. Osvrćući se na te nepoželjne utjecaje, i ističući što se od omladine traži, Tito je upozoravao:

»Ali, kad se radi o omladini, onda treba da znate i zapamtite, da od vas zavisi gdje će ići ti omladinci koji još nisu s vama i na koje se vrši tako štetan utjecaj. Omladinu treba odgajati u trudoljubivosti, u plodnom radu, ali joj u isto vrijeme treba dati sve što je potrebno omladini. Ne treba kruto postavljati stvari, jer ako se negdje omladini budu davale samo krampe i lopate, nitko neće poći. Za omladinu treba organizirati i razne društvene igre, sportove, horove i sve to u jednoj formi koju u prvom redu sami vi omladinci treba da nađete. Razumije se da te igre ne smiju biti onakvog karaktera kao što je to bilo ranije. One se ne smiju izroditi u nešto što kvari čovjeka, već treba da ga čine plemenitim. Njima treba davati takav karakter koji oplemenjuje. Da bi stvorili potrebna sredstva za to, nemojte sakupljati dobrovoljne priloge, nego organizirajte priredbe razne vrste. Sada za vaše priredbe ima dosta materijala, novih lijepih pjesama i igara. To je naročito važno za vas, omladince iz Dubrovnika. Sva vaša omladina treba da bude organizirana i okupljena, da ima svoje određene ciljeve i zadatke, jer ovdje dolaze na odmor velike mase radnika i stranaca koji kod vas treba nešto da vide.

Inače, danas se pitanje klerofašista, radikala i reakcionara uopće, u odnosu na omladinu, postavlja ovako: jesi li ti za FNRJ, jesi li ti za onaj veliki moćni savez, jedinstveni savez sve napredne omladine Jugoslavije, ili si za nešto drugo? Ako si za nešto drugo, znači da ti nisi za Jugoslaviju ovakvu, kakva je danas. To dalje znači da si ti protiv nas, a na strani onih mračnih sila, koje su i dalje protiv ovog novog koje mi stvaramo. Eto, tako stvari treba postavljati i objašnjavati omladini da ono što im se s druge strane daje nije tako naivno, već da ima i svoje drugo značenje. Kad bi se tu radilo samo o pjevanju s vremena na vrijeme, onda to i ne bi bilo tako opasno. Ali, kad se tu radi o sistemu da se omladina odvuče na drugu stranu, na stranu narodnih neprijatelja i da se odvoji od njenih zadataka koje danas treba da izvršava, onda to nije prijateljstvo prema ovoj zemlji. Onda ta omladina u početku nesvjesno, a kasnije i svjesno polazi krivim putem. To omladini treba objasniti. Jer, danas mi u Jugoslaviji imamo jedinstveni savez Narodne omladine. To je organizacija, koja ima jedan ogroman zadatak, a to je izgradnja zemlje; to je organizacija koja ima jedan veliki cilj, a to je stvaranje bolje i sretnije budućnosti koja je zajednička svima. Interesi cjelokupne omladine Jugoslavije jedinstveni su bez obzira na to da li je ona radnička ili građanska. I to treba omladini objasniti. Oni reakcionari, koji tu omladinu odvlače na krivi put, nepopravljivi su neprijatelji ove zemlje. Oni su ne samo naši neprijatelji, nego i neprijatelji omladine, neprijatelji budućih pokoljenja, jer spriječavaju omladinu da stvori sebi bolju budućnost. Mi ćemo svoju budućnost stvoriti i pored toga, ali zašto da dozvolimo da nam takvi ljudi upropašćuju ma i najmanji dio naših mladih naraštaja. Zašto da dozvolimo da se

ti mladi ljudi, kad danas-sutra dođu k sebi, stide da pogledaju u oči vama, koji idete pravim putem. Tu omladinu treba spasavati, jer ju odvlači od vas rafinirana reakcija koja iz inostranstva dobija instrukcije i pokušava da točak naše historije vrati natrag. Ta reakcija ima ovdje kod vas u Dubrovniku prilično jako uporište, kao što nje ima i u Beogradu, Zagrebu i još nekim gradovima. Da bi mogla još više učvrstiti svoju bazu, ona se hvata za omladinu. Ne dajte tu omladinu, borite se za svakog omladinca, objasnite mu što to znači. Naši neprijatelji nikada više neće moći da dođu do onoga što su imali, nikada se više neće vratiti ono staro što je nekada bilo. Naša država stoji danas čvrsto, iako se još uvijek bori sa teškoćama.

Mi tražimo od omladine u prvom redu da uči, da marljivo uči. Ne tražimo mi da ona samo kopa. Nama je potrebno da se naši mladi naraštaji čim prije odgoje, da čim prije zauzmu svoja mjesta u društvu, jer se još uvijek na izvjesnim mjestima nalaze ljudi koji ne kreću naprijed nego unazad. Nama su potrebni novi ljudi koji su izrasli u ovoj velikoj historijskoj buri i koji znaju što hoće, koji gledaju naprijed, a ne nazad. Ono što gleda nazad, to jednoga dana mora da otpadne. Zato je učenje najvažnije. A rad? Mi smo u Jugoslaviji postigli to da je rad postao ponos svakoga čovjeka. Rad se danas smatra potrebom svakoga čovjeka. To treba, razumije se, kombinirati sa korisnim. Vi znate da je naša zemlja opustošena, da mi nismo dobili sa strane sredstava za njenu obnovu i izgradnju, nego da smo vlastitim snagama prionuli na posao. A te snage naše neiscrpive su. U taj rad ušla je u prvom redu omladina unoseći u nj sav svoj mladenački elan, sav svoj omladinski žar i povlačeći za sobom i starije. Omladinska pruga je samo jedna epizoda u tom stvaralačkom radu širom naše zemlje. I ona isto tako sačinjava dio onog novog čega prije nije bilo i čega nema ni u onim evropskim zemljama koje teže da budu demokratske. Mi, međutim, želimo da od naše omladine stvorimo čvrste ljude, snažne ljude po svom fizičkom sastavu i čvrste po svom karakteru, po svom uvjerenju i po svojoj nepokolebljivoj težnji da postignu ono što hoće. Takve građane mi stvaramo. Nama nisu potrebni mekušci. Zato se pred vama otvara široko polje svesrdnog i svestranog rada«.

Prisutni omladinci i pioniri, prihvaćajući Titova upozorenja i savjete, izjavili su: »Radit ćemo svim snagama«.

Uto, razgovor je bio začas prekinut, jer se prisutnim predstavnicima omladine i pionira priključila tek prispjela grupa omladinaca i pionira iz Konavala i Pelješca. Novinski izvjestitelj je dalje zabilježio:

»Susret između Maršala i malih Konavljana bio je vrlo dirljiv. Maloj pionirki i dvojici pionira nije bio dovoljan samo stisak Maršalove ruke. Oni su mu prišli, propeli se na prste, zagrlili ga i poljubili, i zatim zauzeli svoja mjesta, sijajući od sreće. To je još pojačalo i onako vedro raspoloženje, puno prisnosti, koje je bilo stvoreno u toku razgovora. Pioniri su bili glavni predmet pažnje i Maršal se obratio njima.

— Ta, kako su pioniri Konavlija i drugih krajeva vašega kotara?

— Druže Maršale — odgovorila je jedna djevojčica — mi učimo, održavamo priedbe i radimo na putevima.

— Samo učite, dragi moji pioniri, i to dobro učite, a puteve ostavite starijima, jer ste vi još mladi za to. A imate li omladinski dom?

— Imamo dom i svoga starješinu. U domu se sastajemo! — brzo je odgovorila mala Konavljanka.

— Vrlo dobro — rekao je Maršal. — To je vrlo važno za vas pionire da budete u pionirskim organizacijama i da ste što više zajedno u vrijeme kad ste slobodni, kad ne učite. Vaša pionirska organizacija nema nikakav politički karakter i pioniri treba da budu sva naša djeca. Značaj tog velikog pionirskog kolektiva ogleda se u tome da djeca već od malih nogu dobijaju pojmove o našoj društvenoj kolektivnosti. Do danas toga kod nas nije bilo. Vama je potrebno što više zajedničkih napora, izmjene misli, discipline. Da, u pionirskom kolektivu mora biti discipline. Već tu mladi naraštaji treba da dobiju i razviju onu disciplinu koja je kasnije potrebna čovjeku. A zatim, u pionirskim organizacijama usmjeruje se naš mladi naraštaj na veliku historijsku tračnicu, koju smo mi postavili u toku ovog narodnooslobodilačkog rata i kojom idu sada naša pokoljenja. Vidite djeco, mi ne tražimo od pionira da kopaju, jer su oni mali i slabi. Oni treba da se razvijaju, treba da rastu, treba da žive kao djeca, treba da imaju svoje djetinjstvo. Svakome čovjeku je potrebno da kao dijete ima svoje djetinjstvo. Zato mi od pionira ne tražimo rad, fizički rad. Ali, mi tražimo od njih da poštuju rad i da u raznim lakim i sitnim radovima doprinesu što mogu. Treba da imate na umu uvijek da je kod pionira najosnovnije da uče, da idu u školu, da se takmiče tko će bolje da uči. Na taj način pioniri će dobiti podlogu u tom svom kolektivu iz koga će zatim prijeći u kolektiv omladine i u njemu dalje nastaviti rad. Jednom riječju, pioniri su osnovni kolektiv našeg novog društva u našoj novoj Jugoslaviji. Tu i u školi naši novi naraštaji dobivaju osnovne pojmove u tome što je nova Jugoslavija. Već sada, u svojim najmlađim godinama, pioniri treba da se upoznaju sa našom historijom, treba da dobro nauče i moraju da upoznaju tok naše oslobodilačke borbe i treba da zapamte koliko je krvi koštalo ovo što smo mi stvorili u toj borbi. Historiju naše borbe moraju upoznati svi pioniri. A to nije teško naučiti. To je lako naučiti zato što je to vrlo interesantno i jer je to dužnost svakoga pionira. Utoliko više što je u toj borbi palo isto tako i mnogo takvih mališana kao što ste vi. Toga ranije nikada nije bilo u historiji. To je prvi slučaj i mi možemo biti ponosni da je toliki ogroman broj djece aktivno učestvovao u borbi, da je toliki broj još nedoraslih mladića i djevojaka pošao u borbu, ne žaleći da dade svoj mladi život da bi se ostvarilo ovo što je stvoreno. Nije se tu radilo o nekom avanturizmu naše omladine, nije to bila neka zagrižanost koja bukne, pa se poslije izvjesnog vremena, kad se nađe na veće teškoće, ugasi. Ne, tu se išlo svjesno iz jedne borbe u drugu još težu, iz jednog stradanja u sva moguća stradanja, tu su ginuli ljudi, pa i tako mali i tako mladi ginuli za slobodu i sreću

Tito na Stradunu 23. srpnja 1946.

svoga naroda. Eto, zato historiju treba svi dobro da upoznate. Morate je naučiti. A kad nju naučite, kad upoznate sve ono što se dogodilo širom naše zemlje za one četiri godine, onda ćete postati još bolji nego što jeste. Vi ste dobri, i ja sam našim pionirima vrlo zadovoljan, ali na ovaj način vi ćete postati čvršći i nitko vas neće moći da pokoleba. Ostat ćete kao stijena, jer ćete se osjećati obavezanim da ponesete dalje ono za što su se borili i vaši mladi drugovi. Eto, to mi tražimo od vas. Da učite i upoznate, između ostalog, ali u prvom redu, historiju naše borbe. Tako ćete upoznati i našu zemlju. A naša zemlja je i vrlo lijepa i bogata. Samo, do danas ona i pored svih svojih materijalnih bogatstava i prirodnih ljepota nije mogla biti za našu djecu i za našu omladinu ono što je trebala da bude, jer su njom upravljali oni koji nisu smjeli njom da upravljaju i koji su je koristili samo za svoje svrhe. Evo, mi imamo prekrasnu obalu i druga divna mjesta. Mi imamo stotine hiljada bolesne djece u Jugoslaviji, a umjesto njih ovdje su se liječili samo oni koji su imali pune džepove para. Više neće biti tako. Sada ćemo mi

slati našu djecu iz Bosne, Srbije, Hrvatske i svih drugih krajeva na more ili drugdje gdje im bude potrebno. Svaki naš mladi građanin upoznat će Jadransko more, njegovo plavilo i njegove ljepote i sve ostale ljepote naše zemlje. I kad tu zemlju budete poznali, vi ćete je još više zavoljeti. Mi smo našu zemlju najviše zavoljeli u toku rata, kad smo poznali njene prirodne ljepote, iako nam je tada bilo najteže. I vi ćete je zavoljeti još više«.

Na kraju tog susreta, jedan pionir i pionirka iz Konavala »recitali su pred Maršalom vrlo pribrano dvije lijepe pjesmice«. ¹⁸

Pet godina kasnije, vraćajući se iz Crne Gore s proslave 10-godišnjice ustanka crnogorskog naroda, Tito je 14. srpnja 1951. ponovno posjetio Dubrovnik. Bila je to vremenski kratka posjeta, usput, na proputovanju. Sa svojim suradnicima posjetio je Narodni odbor grada Dubrovnika, gdje se sa predstavnicima vlasti, Partije i ostalih društveno-političkih organizacija grada i kotara zadržao u razgovoru, interesirajući se za ljetinu, za opskrbu stanovništva, kao i »za privredne i kulturne probleme«. ¹⁹ Iako prethodno nije objavljivano da će Tito tog dana

Svaki put — kao i taj 2. listopada 1954. — Tita su u Dubrovniku dočekivali i predstavnici pionira s najboljim željama i buketom cvijeća

¹⁸ Isto, 1.

¹⁹ *Dubrovački vjesnik* br. 44/1951, 1.

doći u Dubrovnik, njegov dolazak ubrzo se proćuo i pred zgradom NO grada našlo se mnoštvo građana. Kad je Tito izlazio iz zgrade NO grada, okupljeni građani su ga srdaćno pozdravljali, aplaudirajući i kličući.

Uoći navršetka desetgodišnjice oslobođenja Dubrovnika bilo je objavljeno da će Tito posjetiti Dubrovnik. Ta najava učinjena je u lokalnom listu — ćlankom pod naslovom »Dobro nam došao!«, u kojem je ćsticano: »Dobro nam došao, druće Tito. Tvoje prisustvo među nama, svaka Tvoja rijeć, kao i cijelo Tvoje herojsko djelo, ulit će u nas nove snage na plemenitim putevima izgradnje socijalizma. Svjesni smo da je u tome uz nas velika nepobjediva armija slobodoljubivog ćovječanstva, koja želi mir i bori se za sva ona načela, koja si Ti u ime naših naroda postavio. Dobro nam došao, druće Tito«. ²⁰ — Tito je stigao u Dubrovnik 2. listopada 1954. O njegovu dolasku, boravku u Dubrovniku i odlasku iz Dubrovnika lokalni list je ovako izvjestio:

»Dolazi Tito — prosuo se glas od usta do usta građana. Ljudi na izvoru informacija stotine puta su morali ponoviti: U subotu ujutro! — Radosno uzbudenje ispunjavalo je srca. Grad se pripremao za doćek. Sve je bilo u znaku išćekivanja. Zastave, zelenilo, slike Maršala ...

Subota. Dan tih i vedar. Obasjana jutarnjim suncem »Jadranka« je ispod Boninova klizila mirnom površinom plavog mora. Za njom u ravnoj liniji pratnja od ćetiri patrolna ćamca. Prolaznici su zastajkivali, gledali i zatim žurili u grad. Domaćice su ranije nego obićno pošle na tržnicu. Rijeka ljudi slijevala se sa svih strana pred Orlandov stup.

»Jadranka« se usidrila. Motorni ćamac s Maršalom sjekao je more. Priblićzavao se. Nastao je tajac, a najedanput se prolomio gromoglasni aplauz i povici: Tito, Partija! — U svećanoj maršalskoj odori drug Tito se iskrao na gat, himna, raport, obilazak poćasne ćete, pozdrav: Zdravo, drugovi vojnici!

Slijedilo je rukovanje sa predstavnicima vlasti. Pozdrav grupe pionira. Nestrpljenje građana pred Orlandom sve je više raslo. Kad se drug Tito pojavio stotine ruku je mahalo, pljeskalo. Rukoveti cvijeća padale su na ploćnik, kojim je Maršal prolazio. Velićanstveni prizori, oduševljenje. A kad je drug Tito ušao u Dvor, ljudi se nijesu razišli. Ostali su na svojim mjestima sve dok se nije automobilom odvezao u vilu »Šeherezadu«.

Taj ćitav dan ulice su bile pune naroda. Oni koji nijesu uspjeli vidjeti Maršala, ćekali su pred Dvorom, na Ploćama, Pilama, ili su šetali Stradunom. Svi su ga oćekivali. Bilo je mnogo i onih koji su ga po drugi put htjeli vidjeti i sa njim razgovarati. Koliko domaćica nije na vrijeme priprenilo rućak samo zato što su oćekivale druga Tita. On se uskoro pojavio. Ali ne pred Dvorom, nego na Pilama. Dotle se dovezao autom. Tu se iskrao i uputio pješice prema Gruću. Za tren oka stotine ljudi u stopu je pratilo druga Tita. On je stalno otpozdravljao mahanjem ruke. Osmijehivao se. »Leice« i »Re-

²⁰ *Dubrovaćki vjesnik* br. 210/1954, 1.

Tito na izvoru Rijeke Dubrovačke — 2. listopada 1954. — odakle se Dubrovnik snabdijeva vodom

tine» su škljocale. Jedna Nijemica išla je ispred druga Tita sve do Radio-stanice. Dolazila mu je sasvim blizu i fotografirala ga. Kako je samo žalosno pogledala u nebo kad je htjela slikati Maršala u trenutku kad se ukrcao u auto. Broj 36 na »Leici« pokazao je da je film istrošen. I stotine drugih inozemnih turista uspjelo je fotografirati Maršala. Neki su više od dva sata strpljivo čekali pred Kneževim dvorom samo da ga vide i fotografiraju.

Boravak Maršala Tita u našoj sredini naročito je obradovao pionire. Dan prije njegova dolaska svi pioniri su se opskrbili cvijećem. Kad je drug Tito prolazio kroz grad male ručice pionira mahale su i posipale Maršala cvijećem. Iz njihovih grla izlazile su tople riječi: »Mi smo Titovi — Tito je naš!« Pred Dvorom su pioniri predali drugu Titu buket cvijeća. Mala Hilda Klarin je uputila Maršalu nekoliko pozdravnih riječi. Maršal ju je zagrlio i poljubio. Fotoreporteri su uhvatili tu scenu. Novine su objavile fotografije.

Mnogi su znali da će drug Tito ponovno doći u Knežev dvor, gdje je u njegovu čast bio priređen ručak. Tu ga je čekalo stotine građana. Kad je Maršal stigao, prisutni su ga toplo pozdravili. Ali ljudi se nijesu zadovoljili s tim. Htjeli su ga još jedanput vidjeti, a

kad bi im se želja ispunila, onda još jedanput. Nikome se nije išlo kući. Tito! Tito! — orilo se iz stotine grla. A Maršal bi se s vremena na vrijeme pojavljivao na prozoru i sa smiješkom otpozdravljao. Val radosti i oduševljenja obuzeo bi tada masu. Fotografski objektiv i stotine ruku bili su okrenuti u pravcu Maršala. Mali pioniri mahali su zastavicama i ponavljali: Mi smo Titovi . . .

Istog dana poslije podne drug Tito je napustio Dubrovnik. Bio je srdačno ispraćen.²¹

U to vrijeme pomorski Dubrovnik se naročito zalagao za decentralizaciju pomorske flote, što je za njegov daljnji privredni razvoj bilo od velikog značenja. To zalaganje saopćeno je i Titu prigodom njegova tadašnjeg boravka u Dubrovniku. O tome je Špiro Savin zapisao slijedeće: »Prilikom boravka predsjednika Tita u Dubrovniku koncem 1954. godine poveo se razgovor o tome kako je za oživljavanje privrede Dubrovnika u svakom slučaju, pored postojećeg turizma, nužno trebalo oživjeti u prvom redu pomorsku privredu. Predsjednik Tito se time potpuno složio i obećao da će toj akciji dati punu podršku.«²²

I tek pokrenuto glasilo dubrovačkih pomoraca — »Naše more«, koje se zauzimalo za decentralizaciju jugoslavenske trgovačke mornarice i da Dubrovnik dobije vlastito brodersko poduzeće u okviru kojeg bi dalje razvijao svoju najtradicionalniju pomorsku poslovnost, opisivalo je Titovu posjetu Dubrovniku 2. listopada 1954, naglašavajući: »Tito je stigao u grad pomorske tradicije i slave«. I dalje: »Razgledao je Tito kulturno-historijske znamenitosti i uz ostalo Pomorski muzej. Galije i karavele, jedrenjaci i parni brodovi pričali su jezikom muzejskih minijatura o pomorskoj prošlosti koja potomstva nadahnjuje i koja će uz Tita i njegove suradnike, širom zemlje i u našem gradu — elemente i fermente gigantске izgradnje i inicijative — uvjetovati da i veliki brod ispod Srđa, grad Dubrovnik, ponovno zaplovi vodama pomorske privrede.«²³

Slijedeći Titov dolazak u Dubrovnik uslijedio je 3. srpnja 1955. pred večer. S njim su doputovali i predsjednik centralne indijske vlade Džavaharlal Nehru i Nehruova kćerka Indira Gandhi. Nehruova rezidencija nalazila se u vili »Šeherezada« na Pločama, a Titova — u Lapadu. Iste večeri, s početkom u 21,30 sati, Tito, Nehru, Nehruova kćerka Indira i Titovi suradnici prisustvovali su izvedbi baletne predstave na Ljetnoj pozornici. Gledalište, ispunjeno do posljednjeg mjesta, oduševljeno je pozdravilo dolazak visokih gostiju. Prisutni novinar je zapisao: »Čim su se gosti smjestili, orkestar Beogradske filharmonije pod ravnanjem Oskara Danona odsvirao je najprije indijsku, a zatim jugoslavensku himnu. Odmah nakon toga započela je svečana predstava Šestih Dubrovačkih ljetnih igara, priređena u čast visokih gostiju na kojoj su članovi beogradskog baleta izveli Baranovićevo »Licitarsko srce«. Nakon svečane predstave, visokim gostima i njihovoj pratnji bila je priređena mala zakuska na posebno uređenom prostoru Ljetne pozornice. Tom prili-

²¹ *Dubrovački vjesnik* br. 211-212/1954, 1.

²² Špiro Savin, Kako je nastala Atlantska plovidba, *Naše more* br. 1—2, Dubrovnik 1980, 26—27.

²³ *Naše more* br. 1/1954, 3.

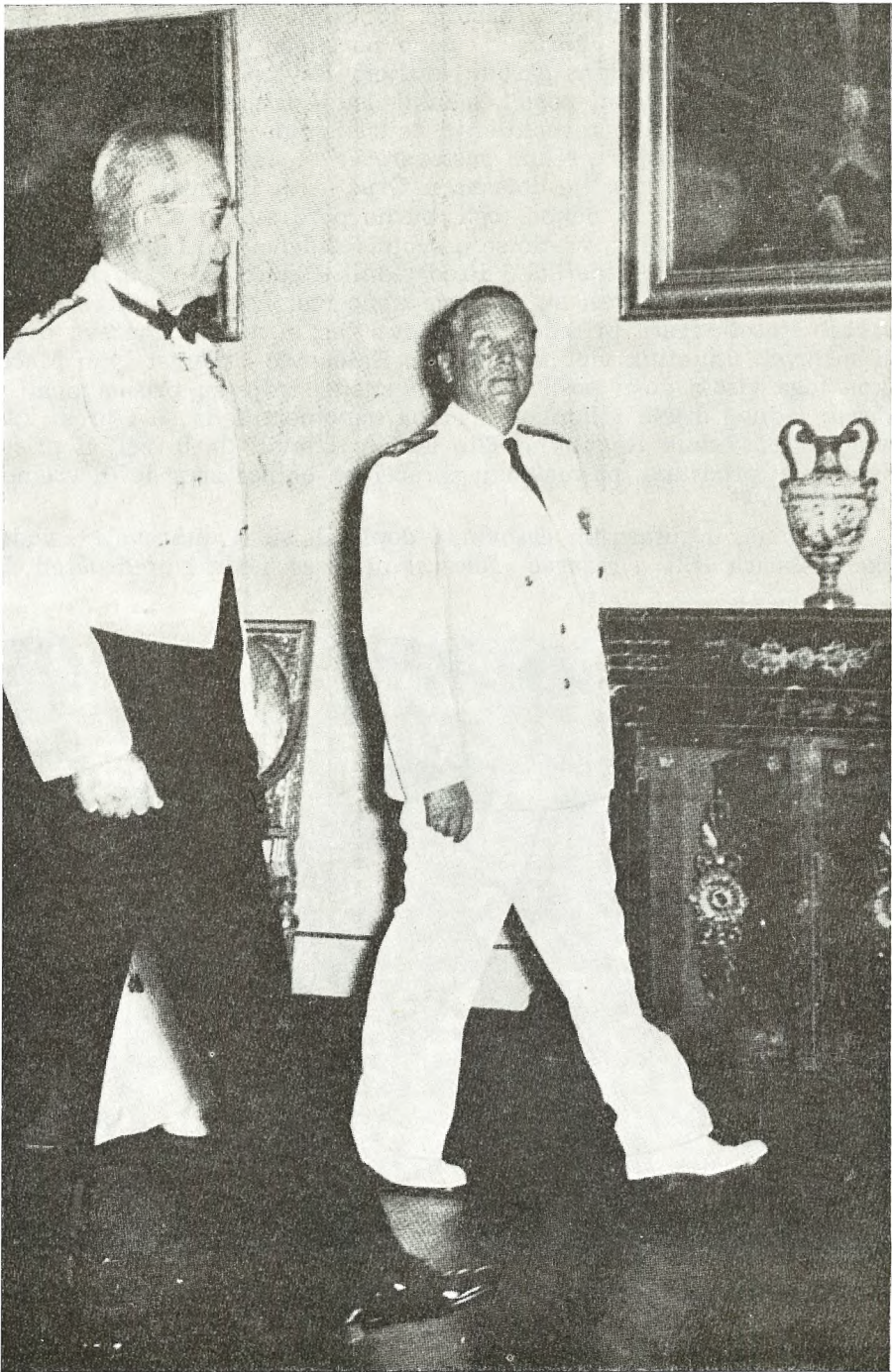
Tito s Džavaharlal Nehruom i Indirom Gandhi u Dubrovniku — 3. srpnja 1955. — na predstavi baleta K. Baranovića »Licitarsko srce«

kom predsjedniku Nehruu i Titu bili su predstavljeni predstavnici kulturnog i javnog života i članovi odbora Dubrovačkih ljetnih igara.²⁴

Sutradan su Tito, njegovi suradnici i Nehru s kćerkom Indirom napustili Dubrovnik, otputovavši jahtom »Jadranka« prema Splitu.²⁵

²⁴ P. K., Praznik na ulicama Dubrovnika. Premijer Nehru i predsjednik Tito oduševljeno dočekani — *Dubrovački vjesnik* br. 250/1955, 1.

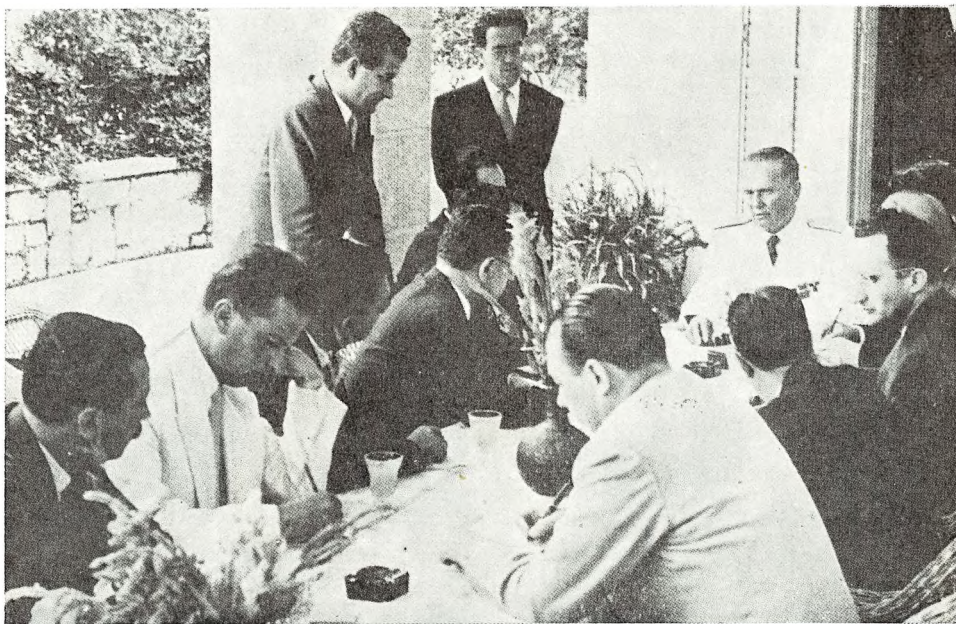
²⁵ Isto, 1.

Tito i grčki kralj Pavle 13. rujna 1955. u Kneževu dvoru u Dubrovniku

Nepuna dva i po mjeseca kasnije, 13. rujna 1955. pred večer, predsjednik Tito je jahtom »Jadranka« ponovno stigao u Dubrovnik — ovaj put sa grčkim kraljevskim parom: kraljem Pavlom i kraljicom Frederikom. Osvrćući se na taj posjet, lokalni list je izvještavao: »U Dubrovniku je vladalo svečano raspoloženje, te su zgrade i ulice okićene jugoslavenskim, hrvatskim i grčkim zastavama«. ²⁶ I dalje: »Josip Broz Tito otpratio je zatim (tj. poslije dolaska u Gruž — I. P.) svoje visoke goste do vile »Šeherezade«, a nakon toga, burno pozdravljen od građana koji su se okupili na ulicama, vratio se u svoju rezidenciju u Lapadu. Iste večeri kralj i kraljica Frederika i Predsjednik Republike Josip Broz Tito sa suprugom prisustvovali su najprije koncertu, koji je u okviru Dubrovačkih ljetnih igara priređen u njihovu čast u atriju Kneževa dvora, koji su izveli umjetnik violinista Zlatko Baloković i pianist Ivan Maček. Nakon toga visoki gosti pošli su na Lovrijenac gdje su prisustvovali izvođenju jednog dijela »Hamleta«. Treba napomenuti da su i grčki kralj Pavle i Predsjednik Republike Tito izričito izjavili da bi željeli prisustvovati ovoj predstavi, pa makar u skraćenom obliku zbog loših vremenskih prilika«. ²⁷

Tog dana, u jutarnjim časovima, doplovili su u dubrovačke vode i grčka krstarica »Eli« i razarač »Niki«, koji su se usidrili pred ušćem Ri-

Tito je 14. rujna 1955. u Dubrovniku primio grčke novinare, koji su pratili kralja Pavla, i odgovorio na njihova brojna pitanja

²⁶ A. B., Grčki kraljevski par i predsjednik Tito srdačno dočekani u Dubrovniku — *Dubrovački vjesnik* br. 260/1955, 1.

²⁷ Isto, 1.

jeke Dubrovačke. S krstaricom »Eli« doputovali su kraljev sin i kćer, prijestolonasljednik Konstantin i princeza Sofija.

Sutradan, 14. rujna 1955. tokom jutra, grčki kraljevski par u pratnji Vladimira Bakarića i njegove supruge razgledali su kulturno-historijske znamenitosti grada. Za to je vrijeme u svojoj rezidenciji u Lapadu predsjednik Tito primio grupu grčkih novinara, odgovarajući na njihova pitanja za grčku štampu. Izvjestitelj lokalnog lista je potom zabilježio: »Poslije ove konferencije za štampu predsjednik Tito je automobilom iz Lapada krenuo do Umjetničke galerije, gdje je bio priređen oproštajni ručak, koji je predsjednik Tito priredio u čast njegovih visokih gosti. Na tom ručku izmijenjene su zdravice, u kojima je još jednom naglašeno prijateljstvo između grčkog i jugoslavenskog naroda«. Poslije ručka, Tito, njegovi suradnici i grčki kraljevski par otputovali su u Gruž, odakle su brodom »Podgorka« krenuli prema krstarici »Eli«. Prešavši na tu krstaricu, zadržali su se na njoj u razgovoru oko jedan sat. Potom su se Tito i njegovi suradnici oprostili od grčkog kraljevskog para, koji je krstaricom »Eli« otputovao prema Grčkoj. Kad se Tito sa svojim suradnicima vratio brodom »Podgorka« s krstarice »Eli«, u gruškoj luci su ga »oduševljeno pozdravili mnogobrojni građani, koji su neumorno čekali na njegov povratak«.²⁸

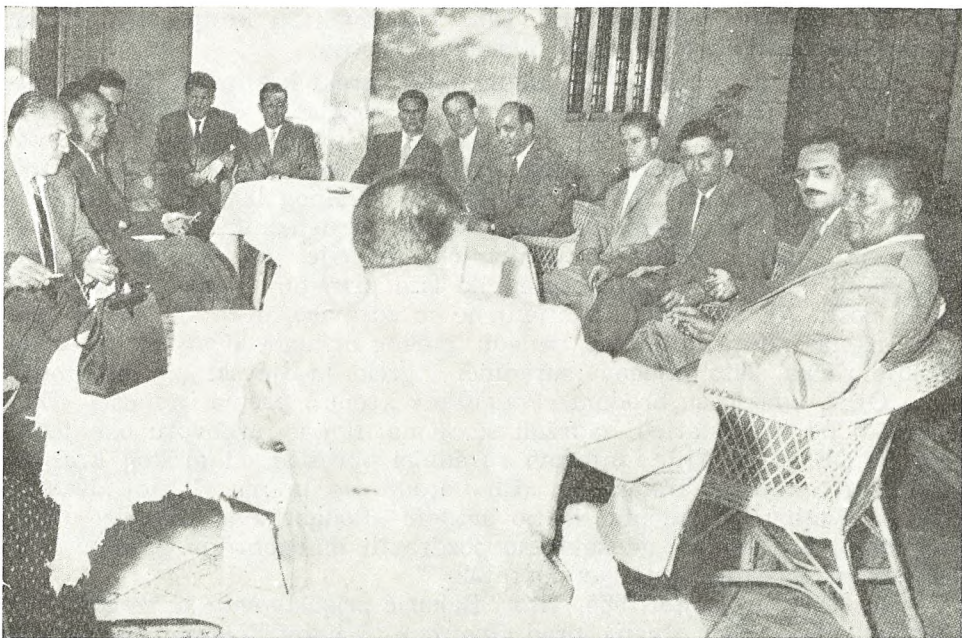
Na večer, 14. rujna 1955, Tito i Bakarić prisustvovali su izvedbi Mozartove opere »Don Juan« pred Sponzom. Njihov dolazak gledaoci su srdačno pozdravili.²⁹ Izvjestitelj lokalnog lista je još zabilježio: »Ti su se pozdravi ponovili i pred početkom drugog čina, kada je Predsjednik Republike, nakon kratke pauze, ulazio iz Gradske kavane u gledalište. Osobito toplim i burnim aplauzom popratio je na kraju predstave okupljeni narod Titov prilazak članovima ansambla i rukovodiocima Ljubljanske opere, kojima je pojedinačno čestitao, te se on i njegova supruga zajedno s njima fotografirali. Okupljeni građani Dubrovnika popratili su ovu gestu svoga Predsjednika Republike toplim aplauzom. Oni su u njoj vidjeli urođenu demokratsku vrlinu Titovu, a ujedno priznanje Ljetnim igrama i priznanje Dubrovniku, koji mu je za vrijeme kratkog boravka pružio prijatno kulturno-umjetničko uživanje. Visokom posjetom i priznanjem svoga pokrovitelja druga Tita, Ljetne su igre i počašćene i učvršćene u svojoj opstojnosti. U tom posjetu svog najmilijeg gosta, svoga visokog pokrovitelja, Ljetne igre imaju snažan oslonac budućeg bujnijeg razvitka«.³⁰

Prošle su zatim skoro tri godine do novog susreta s Titom u Dubrovniku. Taj susret uslijedio je 29. lipnja 1958. u jutarnjim satima, kad je Tito brodom »Galeb« stigao u grušku luku. Priređen mu je, kao i uvijek, veoma topao doček. U svojoj rezidenciji u Lapadu primio je on tog istog dana predstavnike NO općine i NO kotara Dubrovnik, predstavnike Općinskog i Kotarskog komiteta SK, kao i predstavnike ostalih društveno-političkih organizacija dubrovačke općine i dubrovačkog kotara, zadržavši se s njima u dužem razgovoru. I tom prigodom »drug Tito se interesirao za sve probleme grada i kotara, a posebno za privredna pi-

²⁸ Isto, 1.

²⁹ *Dubrovački vjesnik* br. 260/1955, 1.

³⁰ *Dubrovački vjesnik* br. 260/1955, Prilog 9, str. 1.

Tito u razgovoru s predstavnicima kotara i grada Dubrovnika — 30. lipnja 1958.

tanja i privrednu problematiku». ³¹ Idućeg dana, 30. lipnja 1958, Tito je primio Veljka Beticu, predsjednika NO općine, Nikolu Ivanovića, predsjednika NO kotara, i Mija Rilje, sekretara Kotarskog komiteta SK, s kojima se zadržao također u dužem razgovoru, pokazujući veoma živ interes za sve razvojne probleme ovog područja. U večer je Veljko Betica u čast predsjednika Tita priredio večeru u hotelu »Mlini« u Mlinima. Večeri su — pored predsjednika Tita — prisustvovali Vladimir Bakarić, predsjednik Sabora NR Hrvatske, Koča Popović, sekretar sekretarijata za vanjske poslove FNRJ, Ivan Gošnjak, sekretar sekretarijata za narodnu obranu FNRJ, Ivan Krajačić, potpredsjednik Sabora NR Hrvatske, zatim Mate Jerković, Milan Žeželj, Marin Cetinić, Nikola Ivanović, predsjednik NO kotara Dubrovnik, te predstavnici Općinskog i Kotarskog komiteta SK. Za vrijeme večere Nikola Ivanović i predsjednik Tito izmijenili su zdravice.

1. srpnja 1958. predsjednik Tito je — oduševljeno dočekan aplauzom i poklicima: »Živio Tito! Heroj Tito!« — prisustvovao svečanom otvaranju IX. Dubrovačkih ljetnih igara, a nakon toga i na koktelu u Kneževu dvoru. ³²

Sjećajući se tih susreta s Titom, Veljko Betica je saopćio:

»Najupečatljiviji i nezaboravni su mi susreti s drugom Titom tijekom njegova višednevnog boravka u Dubrovniku 1958. godine. Tada

³¹ *Dubrovački vjesnik* br. 406/1958, 1.

³² Isto, 2.

Tito sa svojim suradnicima na otvaranju IX. Dubrovačkih ljetnih igara — 1. srpnja 1958.

smo bili upravo završili koncept razvitka i dogovarali se o planovima budućeg razvoja. Kako sve naše želje, bojazni i planove prenijeti i objasniti Predsjedniku? No, uzbuđenje i protokol bili su prosto presječeni Titovim pitanjem već u Gružu, na putu do postrojene počasne vojne jedinice, o broju gostiju u gradu.

Njegova neposrednost, izvanredna zainteresiranost i potpuna obaviještenost, učinili su suvišnom potrebu detaljnog upoznavanja. Prisetimo se da je u to vrijeme, i neposredno nakon ovog Titova boravka u Dubrovniku, počela obnova dubrovačkog turizma.

Titovo uvjerenje da Dubrovnik predstavlja ne samo nacionalnu i jugoslavensku, nego i svjetsku vrijednost, otklonila je tadašnje dileme oko budućeg privrednog razvoja. Naime, tada smo namjeravali izgraditi rafineriju, a Tito nas je upozorio da bi bio pravi zločin prirodne i kulturno-povijesne ljepote Dubrovnika izvrći opasnosti uništenja. Sugerirao nam je da od njih napravimo element svjetske javnosti i upoznavanja svijeta s našom zemljom i njenim vrijednostima. Ondašnji budžetski sistem nije pružao velike mogućnosti čuvanja i održavanja kulturno-povijesnih spomenika i institucija u

Dubrovniku. Titovo zalaganje na koncu njegova boravka presudno je utjecalo na republičke i savezne organe da prihvate Dubrovnik kao vrijednost općejugoslavenskog značaja i doprinesu njegovu održavanju i unapređivanju.

Danas sam tek svijestan koliko su nam ti dani boravka, razgovori i susreti s drugom Titom bili od koristi, pomogli nam u daljnjem radu oko razvoja i napretka Grada, i u nastojanjima oko razvoja i podizanja ugleda Igara³³

Za daljnji razvoj turizma u Dubrovniku i dubrovačkom kraju od ogromne je važnosti bila izgradnja aerodroma. Stoga je, u razgovorima s Titom, i to pitanje razmatrano. Između ostalog, o tome govore i sjećanja, koja je iznio Ivan Suljak:

»Susreti s drugom Titom unaprijed su izazivali posebno uzbuđenje ne samo kod nas pojedinaca, koji smo izravno dolazili s njim u kontakt, nego i kod svih građana Dubrovnika, pa i mnogih stranaca, koji su u to vrijeme boravili u Dubrovniku.

Razgovori o privrednim, političkim i drugim problemima, vođeni su kao nastavak ranije diskusije, ili kao da se vode razgovori s nekim tko je stalno u toku tih problema. Nije trebalo ponavljati ono što je prethodnih susreta rečeno, jer je drug Tito obično pitao što je učinjeno od onoga što smo posljednji put razgovarali. O tome koliko je imao razumijevanja za naše probleme najbolje govori podatak da je osobno sudjelovao u problemima decentralizacije pomorske flote, dotacije Ljetnim igrama, izgradnje aerodroma itd.

Kada smo druga Tita upoznali s namjerom izgradnje aerodroma, jedan od prisutnih pratilaca naglasio je da bi aerodrom morao biti takav i takav, da bi pista morala biti dosta duga itd. Drug Tito je rekao: »... aerodrom vi gradite onakav, kakav vam treba, a sve ono što treba drugima, oni treba da plate, odnosno da sudjeluju u izgradnji«...³⁴

Između ostalog, o izgradnji dubrovačkog aerodroma — u razgovoru s Titom — govore i sjećanja Ante Božinovića:

»Bio sam određen da drugu Titu iznesem privrednu situaciju i istaknem glavne probleme razvoja našeg područja. Tada su za nas najaktualniji problemi bili izgradnja hotelskih kapaciteta i izgradnja aerodroma kao preduvjeta za razvoj turizma.

Pred susret sam se osjećao dosta nelagodno. Naime, razmišljao sam kako to sve iznijeti a da ne ispadne da tražimo obećanja. Probleme sam iznosio otvoreno. Kad sam istakao probleme oko izgradnje aerodroma, drug Tito se odmah obratio prisutnom sekretaru Narodne obrane i zapitao ga može li tu Armija nešto pomoći, na što je general

³³ *Dubrovački vjesnik* br. 1543/1980, 7.

³⁴ Isto, 6.

Gošnjak odgovorio da Armija može pomoći u projektiranju i zemljanim radovima. »Pomozite im«, rekao je drug Tito. Ta neposrednost i jednostavnost u pristupu me zatekla, ali i ugodno dojmila«. ³⁵

Boraveći u Dubrovniku, Tito je u ovom gradu dočekaio i svog velikog prijatelja i prijatelja FNRJ Gamala Abdela Nasera, predsjednika Ujedinjene Arapske Republike, koji je — sa svojom suprugom i djecom, ministrom vanjskih poslova i drugim članovima pratnje — 2. srpnja 1958. stigao jahtom »El Hurija«. Tog istog dana, nakon ručka u Umjetničkoj galeriji, na kojem su bili predsjednici Tito i Naser, te njihovi suradnici i drugi uzvanici, Tito i Naser su automobilima otputovali prema Tjentištu na proslavu 15-godišnjice bitke na Sutjesci. Poslije te proslave, Tito i Naser su se vratili u Dubrovnik — 4. srpnja 1958. U lokalnom listu je zabilježeno: »I tom prigodom građanstvo starog grada pod Srđem posvjedočilo im je svoju ljubav u srdačnim ovacijama na ulicama grada. Ovacije su se ponovile u središtu grada, kada su visoki gosti na večer došli na koncertnu priredbu Dubrovačkih ljetnih igara u Kneževu dvoru«. ³⁶ Bio je to koncert Slovenskog vokalnog okteta i Vladimira Ružđaka. Iste večeri — 4. srpnja 1958. — poslije koncerta, predsjednici Tito i Naser su iz gruške luke, gdje su bili srdačno ispraćeni, otplovili za Brione.

U prvoj polovici slijedećeg mjeseca, 7. kolovoza 1958, predsjednik Tito je, doputovavši brodom »Jadranka«, posjetio Mljet. U razgovoru s predstavnicima dubrovačkog kotara i mljetske općine »interesirao se za privredni i turistički razvitak i probleme na otoku«. ³⁷ Za vrijeme ručka u gostionici na Mljetskom jezeru, Ivo Stražičić, sekretar mljetskog Općinskog komiteta, i predsjednik Tito, održali su zdravice. ³⁸ Poslije ove posjete Mljetu, Tito je posjetio i otok Korčulu i Lastovo.

Te iste godine, 2. prosinca 1958, predsjednik Tito je, sa svojim suradnicima: Blažom Jovanovićem, Ivanom Mačekom, Slobodanom Penezićem, Veljkom Mićunovićem i Leom Matesom, otputovao iz gruške luke brodom »Galeb« u službenu posjetu Republici Indoneziji. Na ispraćaju u Gružu bili su predsjednik i potpredsjednik Sabora NR Hrvatske, Vladimir Bakarić i Ivan Krajačić, te predstavnici Dubrovnika. Lokalni list je, informirajući o Titovu odlasku u daleku Indoneziju, naslovom tog članka: »Sretan Ti put, družo Tito!« ³⁹ — izrazio želju i svih građana Dubrovnika.

Nakon velikog zemljotresa, koji je, 7. i 11. siječnja 1962, nanio velike štete na području makarskog, a dijelom i na području dubrovačkog kotara (u Stonu, na Pelješcu i na Korčuli), predsjednik Tito je posjetio neke od postradalih krajeva. U Ston je stigao 17. siječnja 1962. S njim je još bilo više istaknutih rukovodilaca iz republičkih i saveznih organa vlasti, Partije i armije, kao na primjer: Vladimir Bakarić, Ivan Gošnjak, Jovan Veselinov i dr. Tito i njegovi suradnici doputovali su razaračem »Split«, koji se usidrio u malostonskom zaljevu. Od tu usid-

³⁵ Isto, 6.

³⁶ *Dubrovački vjesnik* br. 407/1958, 1.

³⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 411/1958, 1.

³⁸ Isto, 1.

³⁹ *Dubrovački vjesnik* br. 429/1958, 1.

*Tito i Gamal Abdel Naser — 4. srpnja 1958. — na koncertu Slovenskog
okteta i V. Ruždaka u Kneževu dvoru u Dubrovniku*

renog razarača do obale u Malom Stonu prevezli su se torpednim čamcem. O dočeku predsjednika Tita i njegovih suradnika zabilježeno je slijedeće:

»Izlazak Tita i ostalih visokih rukovodilaca na пристаниšte u Malom Stonu toplo i srdačno pozdravili su okupljeni građani.⁴⁰ Povici odobravanja i pljesak pratili su druga Tita i članove njegove pratnje sve do ulaska u automobile.

Kolona automobila krenula je zatim iz Malog Stona u Veliki Ston, koji je teško oštećen, iz koga je od blizu 700 stanovnika evakuirano u okolna mjesta oko 650 građana.

Na ulasku u Veliki Ston predsjednika Tita dočekalo je nekoliko stotina građana, Prvi susret Stonjana sa Predsjednikom Republike bio je veličanstven. Spontano i toplo Stonjani su davali oduška svom raspoloženju i zadovoljstvu. Stotine ruka zapljeskalo je i iz stotina usta čuli su se povici dobrodošlice i želja za sretan i dug život druga Tita. Dostojanstven i pun brige za postradale ljude, drug Tito je otpozdravljao građanima ovog srednjovjekovnog gradića, koji je u svojoj historiji tri puta rušen i obnavljan i koji je samo u drugom svjetskom ratu preživio osam bombardiranja.⁴¹

Tito se u Stonu s nekim članovima pratnje uspeo »na prvi sprat kuće Tonća Baće. U ovoj, ne jedinjoj i ne najteže oštećenoj zgradi, ispucali su zidovi, srušeni su plafoni i pregradni zidovi. Na jednom krevetu još se nalazio težak kamen koji je nakon udara potresa pao iz zida. Čudnim stjecajem okolnosti nitko od zatečenih u prostorijama nije stradao«. — Obilazeći dalje postradali Ston, Tito je na svakom koraku bio dočekivan od građana Stona i okolice, koji su ga toplo pozdravljali. »Svatko je želio da se što više približi Predsjedniku, da ga izbliza vidi, da mu uputi koju srdačnu riječ. Tito im je otpozdravljao«. — Potom se predsjednik Tito uputio prema zgradi solane »Ivan Morđin Crni«. Ispred te zgrade bio je postavljen stol, za kojim je predsjednik Tito »vodio jednosatni razgovor s predstavnicima kotara i općina na Pelješcu, Korčuli i Stonu o posljedicama potresa i o mjerama koje treba poduzeti da se što prije normaliziraju prilike na ovom području«.⁴²

»Kakve planove sada imate?« — pitao je predsjednik Tito. Saslušavši odgovor, rekao je: »Trebalo napraviti jedinstven plan obnove za kotare Makarska i Dubrovnik. U odboru koji treba da razradi plan moraju biti ljudi iz kotara, Republike i Federacije«. Tito je u tom razgovoru dalje isticao:

⁴⁰ Pozdravljajući predsjednika Tita, predsjednik NO kotara Dubrovnik, Nikola Ivanović, izrazio je tada — prema zapisu jednog novinara — »žaljenje naroda Stona i cijelog Pelješca što nemaju priliku da druga Tita pozdrave u vedrijem i boljem raspoloženju, nego što je momenat kad je snažni potres u dva maha nanio osjetna razaranja na tom području«. Tito je na to upadicom odgovorio: »Došao sam sada kad sam potreban. A što bi ovaj narod ovdje rekao da dođem samo onda kad ste veseli i slavite!« — D. M., Tito među nama, *Dubrovački vjesnik* br. 606/1962, 3.

⁴¹ *Dubrovački vjesnik* br. 589/1962, 1.

⁴² Isto, 1.

»Mi znamo koliko jedna kuća stoji, ali najvažnije je da ste ljude sačuvali i zbrinuli. Sada treba učiniti sve moguće da se osigura povratak ljudi svojim kućama. Potrebno je mobilizirati sve snage u našoj zemlji da se ova elementarna nepogoda što bezbolnije prebrodi. Jugoslavija za ovu pomoć ima veliko razumijevanje. Cijeli naš narod vodi brigu o postradalima. Kad se dogodi jedna takva katastrofa dužnost je zajednice da pomogne ljudima koji se nađu u nevolji. Meni imponira činjenica da ljudi u ova dva kotara nisu izgubili glavu. U pravo ste vrijeme uzeli stvar u svoje ruke. Sada treba nadzirati da se ljudi ne bi vraćali u jako oštećene zgrade, da u njima ne nas-tradaju. To treba spriječiti. Teškoće od potresa su tim veće što je ovo pasivan kraj i što je i ovo malo privrede poremećeno. Vinogradi su na primjer oštećeni. Njihovi podgradni zidovi su srušeni. To treba odmah popraviti i ne čekati drugu pomoć. Treba odmah utvrditi stanje škola kako bi nastava počela poslije zimskog raspusta. Htio bih još kazati, a to važi za makarski i dubrovački kotar, da neka sela koja su bila locirana na neznodnim mjestima, a sada srušena, treba graditi na drugom pogodnijem položaju, bliže komunikacijama«.

Na kraju tog razgovora u Stonu, Tito je prisutnim predstavnicima općinâ i kotara kazao: »Žao mi je, što ne možemo obići sva postradala mjesta. Molim vas da prenesete svim postradalima u svim ostalim mjestima našu poruku da ih razumijemo, da vodimo brigu o svakom selu i o svakom pojedincu«. ⁴³

Iz tih divnih riječi iskrila je snaga ohrabrenja. U Titovoj Jugoslaviji, kad neki kraj zadese i takve nepredvidive i neizbježne nedaće, ljudi tog kraja nisu prepušteni sami sebi u tim nedaćama. Titovo srce istinski je kucalo za svakog čovjeka ove zemlje. Zato je on od svakog čestitog građanina bio voljen i poštovan. Zato je svuda i u svakoj prilici radosno dočekivan i srdačno pozdravljan. I kad bi Tito primao strane državnike ili odlazio u posjete drugim državama svaki građanin ove zemlje znao je značenje tih prijema ili posjeta u interesu međunarodne suradnje i borbe za mir. Nedugo poslije te posjete makarskom primorju i Stonu, predsjednik Tito je — izvršavajući svoje državničke dužnosti i na vanjskopolitičkom planu — posjetio dvije strane zemlje: Egipat i Sudan. Kad se vraćao iz te posjete brodom »Galeb« i, 24. veljače 1962, prolazio blizu Dubrovnika, predsjednik dubrovačke općine Veljko Betica, u ime naroda ove općine, uputio je predsjedniku Titu preko Obalne radio-stanice slijedeću poruku:

»Prilikom sretnog povratka sa još jednog od važnih putovanja posvećenih miru i suradnji među narodima, u ponovnom susretu sa domovinom, pri prolasku pokraj našeg grada, Vas i Vašu pratnju, družu Predsjedniče, srdačno sa ljubavlju i toplim željama pozdravlja narod Dubrovnika«. ⁴⁴

⁴³ Isto, 1.

⁴⁴ *Dubrovački vjesnik* br. 594/1962, 1.

Dubrovčani su i 1963. imali priliku da u svojoj sredini pozdrave predsjednika Tita. Bilo je to 23. kolovoza 1963. Tog su dana — pred večer — brodom »Galeb« iz Kotora u Dubrovnik doputovali Tito i Nikita Sergejevič Hruščov. Doputovali su s njima i Titovi suradnici Blažo Jovanović, Veselin Đuranović, Đoko Pajković, Dobrivoje Vidić, Danilo Lekić, Cvijetin Mijatović, Milan Kuprešanin i dr., a u Dubrovniku su im se pridružili i Vladimir Bakarić i Mika Špiljak. U dočeku je sudjelovalo preko 10.000 dubrovačkih građana. Ostale državničke obaveze predsjednika Tita nisu mu dopustile da se tom prilikom dulje zadrži u Dubrovniku. Iste večeri otputovao je avionom za Beograd,⁴⁵ dok je N. S. Hruščov ostao u Dubrovniku, gdje je — u pratnji Titovih suradnika⁴⁶ — obišao dubrovačke kulturno-historijske znamenitosti.

Iduće 1964. godine Tito je tri puta bio u Dubrovniku. Dana 28. srpnja 1964. doputovao je brodom »Galeb«. Iako je bio na proputovanju za Tjentište, zadržao se kraće vrijeme u razgovoru s Antom Božinovićem, predsjednikom dubrovačke općine, i ostalim predstavnicima općinskih rukovodstava društveno-političkih organizacija. »Predsjednik Tito se zanimao što ima novo u Dubrovniku i nakon što je čuo da je broj turista veći nego prošle godine izrazio je pohvalne riječi.«⁴⁷

Vraćajući se iz Tjentišta — na proputovanju za Brione — Tito se, 2. kolovoza 1964. poslije podne, zadržao nekoliko sati u Dubrovniku. Na Pločama je izašao iz automobila, te je, s predsjednikom općine Antom Božinovićem, pješice prošao kroz grad: Između vrata od Ploča, ispred Sponze, pa Stradunom prema Pilama do hotela »Imperial«. Tito je i ovaj put od mnoštva građana »pozdravljen i dočekan kako to dolikuje i odgovara ljubavi koju naši narodi osjećaju i gaje prema voljenom Titu.«⁴⁸ U bašti hotela »Imperial«, u kojoj je bilo mnogo domaćih i stranih turista, priređena je večera za predsjednika Tita i njegovu pratnju. Goste su zabavljali vokalno-instrumentalni sastav »Dubrovnik« i pjevač Marko Novosel. »U nekoliko navrata je i sam predsjednik Tito pozdravljao aplauzom muzičare i pjevače.«⁴⁹ Za vrijeme večere vodio se i razgovor. »Predsjednik Tito i njegovi suradnici razgovarali su s predstavnicima dubrovačkih društveno-političkih i drugih organizacija o raznim pitanjima od značaja za razvitak ovog područja. Govorili su o daljnjim mogućnostima razvitka turističke privrede, o unapređenju hotelijerstva, planovima za izgradnju mosta preko Dubrovačke Rijeke, o komunalnim pitanjima koja su u vezi s boljom organizacijom prijema tu-

⁴⁵ *Dubrovački vjesnik* br. 671/1963, 1.

⁴⁶ Boravak N. S. Hruščova u Dubrovniku opisao je lokalni list, u kojem je rečeno: »Nakon posjete staroj apoteci ugledni gosti su nastavili preko Straduna prema palači Sponza i Zvoniku. Otpozdravljajući brojnom okupljenom mnoštvu, sovjetski premijer je nakon razgledanja Orlandova stupa posjetio Atrij Kneževa dvora. Njegovu pažnju privukao je u Atriju spomenik Mihlu Pracatu, odnosno jedini spomenik koji je Dubrovačka Republika podigla na svome području uglednim i zaslužnim građanima. Tom prilikom je došla do izraza vedra i neposredna atmosfera posjete. Na jednu primjedbu nekog iz pratnje da je vjerojatno i u staroj Republici vladao strah od kulta ličnosti, drug Hruščov je sa smijehom primijetio: »tako i treba«. — V bilj. 45, isto, 3.

⁴⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 719/1964, 1.

⁴⁸ *Dubrovački vjesnik* br. 720/1964, 1.

⁴⁹ Isto, 3.

*Tito i Nikita Sergejevič Hruščov nakon izlaska s broda »Galeb« u gruškoj luci
23. kolovoza 1963.*

rista itd. Bilo je, naravno, riječi i o programu ovogodišnjih Igara, kao i o posjeti pojedinih priredaba.⁵⁰

Dva mjeseca poslije tog susreta, Tito je — putujući za Kairo na II. konferenciju šefova država i vlada nesvrstanih zemalja — krenuo brodom »Galeb« iz gruške luke 30. rujna 1964. U Dubrovniku se nije zadržavao. Stigao je avionom iz Pule i odmah potom sa svojim suradnicima otputovao »Galebom« iz gruške luke. Na ispraćaju u Gružu — pored Vladimira Bakarića i Ivana Krajačića⁵¹ — bili su i predstavnici dubrovačke općine i općinskih rukovodstava društveno-političkih organizacija.

I slijedeći put, na proputovanju, Tito je stigao u Dubrovnik, bez zadržavanja u ovom gradu. Bilo je to 29. travnja 1966, kad je sa svojim suradnicima otputovao brodom »Galeb« iz gruške luke za Aleksandriju — u posjetu Ujedinjenoj Arapskoj Republici. I ovom prigodom predsjednik Tito je najsrdačnije »pozdravljen od mnoštva Dubrovčana koji su mu mahanjem ruku i klicanjem još jednom poželjeli sretan put na njegovoj misiji mira, ugodno putovanje i mirno more.«⁵²

Novi Titov dolazak u dubrovački kraj uslijedio je 19. kolovoza 1966, kad je — stigavši avionom na dubrovački aerodrom, gdje je bio toplo dočekan — odmah nastavio putovanje preko Trebinja i Bileće za Tjentište.⁵³ Na povratku s Tjentišta Tito i njegovi suradnici posjetili su 22. kolovoza 1966. HE »Grančarevo« i HE »Dubrovnik« u Platu, a potom su stigli u Dubrovnik, gdje im je predsjednik dubrovačke općine, Ante Božinović, u hotelu »Argentina« priredio ručak. »Za vrijeme ručka predsjednik Tito interesirao se u slobodnom razgovoru sa predstavnicima dubrovačke općine za privredna kretanja na našem području, za rezultate ovogodišnje turističke sezone, te naročito za daljnje turističke planove. Predsjednik je tom prilikom izrazio i zanimanje za to koliko je dubrovački turizam do sada postigao u angažiranju kapitala za turističku izgradnju iz drugih krajeva zemlje i inozemstva.«⁵⁴ Potom je tog istog dana predsjednik Tito otputovao iz Dubrovnika.

Te je godine centralna proslava Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije održana u Dubrovniku, i Tito je bio pozvan da prisustvuje toj proslavi. Spriječen da se odazove, Tito je 3. rujna 1966. odgovorio Skupštini općine ovim pismom:

»Žao mi je što nisam u mogućnosti da prisustvujem proslavi Dana mornarice i pomorstva koja se, u ovoj jubilarnoj godini naše revolucije, održava u vašem historijskom gradu, sa tako velikom pomorskom tradicijom.

⁵⁰ Isto, 3.

⁵¹ B. Čupić, Predsjednik Tito na putu za Kairo sa suradnicima — *Dubrovački vjesnik* br. 729/1964, 1.

⁵² S. Ahmetović, Predsjednik Tito ponovno u našem gradu, *Dubrovački vjesnik* br. 810—811/1966, 1.

⁵³ B. Čupić, Na putu za Tjentište. Predsjednik Tito srdačno dočekan na aerodromu »Dubrovnik« — *Dubrovački vjesnik* br. 826/1966, 1.

⁵⁴ S. Brzica, Na povratku s Tjentišta. Predsjednik Tito obišao objekte HE sistema na Trebišnjici, *Dubrovački vjesnik* br.827/1966, 1.

Učesnicima ove značajne manifestacije i svim pripadnicima Ratne i Trgovačke mornarice, kao i radnim kolektivima naših brodogradilišta i luka upućujem srdačne čestitke i pozdrave sa željom za daljnje uspjehe u radu.⁵⁵

Kad je u svibnju slijedeće godine Josip Broz Tito po peti put izabran za Predsjednika Republike, tom izboru — kao i ranije — radovao se i Dubrovnik, o čemu je ovako izvještavao lokalni list: »U čast izbora sirene brodova u gradskoj luci upotpunile su radost građana naše općine, a mnogobrojni brzozavi: Skupštine općine, društveno-političkih i radnih organizacija upućeni predsjedniku Titu izražavali su najbolje raspoloženje i želje radnih ljudi našeg kraja za njegovo lično zdravlje i daljnji državnički rad.«⁵⁶

Sudjelujući u proslavi Dana borca, koja je 1967. održana na Tjen-tištu, predsjednik Tito je i u dolasku (2. srpnja 1967.), idući od dubrovačkog aerodroma, i u povratku (6. srpnja 1967.), idući prema dubrovačkom aerodromu, prošao i jednim dijelom dubrovačke općine, ali nije imao vremena za zadržavanje.⁵⁷

Naredne godine Tito je boravio u dubrovačkom kraju tri dana. Stigao je 24. ožujka 1968. avionom i odsjeo — zajedno s članovima pratnje — u vili »Galeb« u Kuparima. »Istog dana u rano poslije podne predsjednik Tito sa više ostalih rukovodilaca iz njegove pratnje posjetio je Dubrovnik. Dovezavši se na Pile, Predsjednik je pješice nastavio šetnju gradom prošavši Stradunom i kroz Gradsku luku. Za to vrijeme, srdačno pozdravljen od građana koji su se zatekli na ulicama i veoma dobro raspoložen, drug Tito je fotografirao stare spomenike Dubrovnika u ovom dijelu grada. Nakon kraće šetnje, predsjednik Tito i ostali gosti ušli su u Gradsku kavanu, gdje im je bila priređena zakuska. Ansambl »Dubrovački trubaduri« otpjevao je za Predsjednika Republike tom prilikom nekoliko svojih pjesama. Nakon dvosatnog zadržavanja u Gradskoj kavani, predsjednik Tito vratio se u Kupare.«⁵⁸

Ta Titova posjeta Dubrovniku nije bila prethodno najavljena. Za Titove šetnje kroz Dubrovnik u njegovoj pratnji nalazio se Nikola Gril, predsjednik dubrovačke općine, koji je, sjećajući se te posjete, kazao:

⁵⁵ *Dubrovački vjesnik* br. 828-829/1966, 1.

⁵⁶ *Dubrovački vjesnik* br. 865/1966, 1. — Kad je Tito 14. siječnja 1953. bio prvi put izabran za Predsjednika Republike, NO grada Dubrovnika poslao mu je brzozjavnu čestitku. Tom je prigodom u lokalnom dubrovačkom listu zabilježeno: »Poslije objavljene vijesti o izboru druga Tita predsjednikom republike, u našim radnim kolektivima, političkim i masovnim društvenim organizacijama održani su svečani sastanci, na kojima su okupljeni radni ljudi i članovi naših organizacija manifestirali neograničenu ljubav prema svom vrhovnom državnom i narodnom rukovodiocu«. (*Dubrovački vjesnik* br. 121/1953, 1). Čestitke Titu na izboru za Predsjednika Republike upućene su svaki put nakon tog izbora. Upućene su, dakako, i 1971, kad je Tito izabran šesti put za Predsjednika Republike. Lokalni dubrovački list popratio je ovaj izbor člankom, iz čijeg se i naslova: »S Titom — Naprijed« — vide bezgranično povjerenje u Tita i velika ljubav prema Titu. (*Dubrovački vjesnik* br. 1084/1971, 1). — Titu su iz Dubrovnika svaki put upućene čestitke i prigodom odlikovanjâ Ordenom narodnog heroja. Osobito svečano proslavljena je u Dubrovniku i 40. obljetnica Titova rukovođenja KPJ (SKJ).

⁵⁷ ma., Srdačan doček predsjednika Tita na aerodromu Čilipi — *Dubrovački vjesnik* br. 873/1967, 1.

⁵⁸ S. B., Predsjednik Republike posjetio Dubrovnik — *Dubrovački vjesnik* br. 911/1968, 1.

»... kad smo poslije podne, negdje oko 5 sati, stigli s Pila na Stradun, dubrovačka Placa je zjapila prazna. Moram priznati da mi je u tom trenutku bilo pomalo neugodno. Druga Tita, međutim, odmah je osvojila ljepota praznog Straduna, probudila u njemu pasioniranog fotografa, i on je počeo snimati. Prvo Stradun, a onda su mu zapele za oko i pokrajne ulice, posebno na Prijekom (...). Na izlasku iz Kavane nas je zateklo pravo iznenađenje. Dok smo mi sjedili u Kavani, gradom se pronio glas o dolasku druga Tita, tako da se u međuvremenu sakupila velika masa svijeta, koja je ispunila sav trg pred Lužom i prostor prema Kneževu dvoru. Prizor je bio veličanstven u svojoj jednostavnosti i neposrednosti«. ⁵⁹

Slijedećeg dana, 25. ožujka 1968, predsjednik Tito je iz Kupara posjetio trebinjski kraj, gdje je pustio u rad HE »Trebinje«, i potom se ponovno vratio u vilu »Galeb« u Kuparima, zadržavši se tu do 26. ožujka 1968, »kada je sa aerodroma u Čilipima otputovao za Beograd«. ⁶⁰

U svibnju 1969, nakon boravka u SR Crnoj Gori, u kojoj je posjetio 12 općina, Tito je 15. svibnja 1969. stigao na dubrovački aerodrom, s kojeg je otputovao avionom za Beograd, toplo pozdravljen »od građana i turista koji su se tu zatekli«. ⁶¹ Potkraj kolovoza te godine Tito je posjetio Dubrovnik. Stigavši 25. kolovoza 1969. brodom »Galeb« u grušku luku, dočekan od mnoštva građana. Tito je na »Galebu« primio predstavnike dubrovačke općine i zadržao se s njima tri i po sata u razgovoru. Na početku tog razgovora rekao im je: »da mu je drago što je ponovno u Dubrovniku i što će se upoznati sa društveno-ekonomskom problematikom ovog kraja, posebno problemima daljnjeg razvoja turizma i pomorstva, kao i Dubrovačkih ljetnih igara«. ⁶² Na kraju razgovora Tito je naglasio »da će se osobno zauzeti da turistička privreda dobije status izvoznika kako bi se stavila u ravnopravan položaj sa ostalim izvoznouvoznim radnim organizacijama u zemlji, a što bi omogućilo da se riješe sadašnji problemi i pospješi turistička izgradnja u našoj zemlji«. Poslije razgovora predsjednik Tito, njegova pratnja i predstavnici dubrovačke općine krenuli su iz Gruža prema hotelu »Argentina«, u kojem je za njih priređen ručak. Za vrijeme ručka predsjednik dubrovačke općine, Ante Vetma, i Predsjednik Republike Josip Broz Tito izmjenili su zdravice. U svojoj zdravici Tito je kazao:

»Kamo sreće kad bih imao vremena da više putujem, da između ostalog obiđem sva mjesta na moru. Ali, na žalost, toliko sam zauzet, naročito ove godine, da to ne mogu. Ali obećavam vam da ću, kad god to bude moguće, dolaziti vama bar na kratko vrijeme. Meni je vrlo drago što mogu da razgovaram s vama. Ja sam se danas uvjerio da ste u Dubrovniku postigli veoma mnogo od vremena kad sam prošli put bio ovdje. Uspjeli ste da sanirate privrednu situaciju i postigli ste takve rezultate kojima zaista možete da se ponosite.

U razgovorima sa mnom ni danas niste iznosili neke nerješive probleme, niti tako teške, koje vi ne biste mogli da riješite. Ima, na-

⁵⁹ V. bilj. 33, isto, 12.

⁶⁰ V. bilj. 58, isto, 1.

⁶¹ S. A., Tito na dubrovačkom aerodromu — *Dubrovački vjesnik* br. 970/1969, 1.

⁶² *Dubrovački vjesnik* br. 985/1969, 1.

ravno, problema, koji vas tište. To su, prije svega, opći problemi i našeg turizma, a posebno problemi turizma na našem moru. I zato sam odlučio da u Dubrovniku neposredno čujem vaše mišljenje, a sutra ću o turizmu i o drugim temama razgovarati u Splitu. Ti razgovori omogućit će mi da se neposredno na licu mjesta upoznam s akutnim problemima. Tako ću moći da lakše zauzmem stav i da izvršim izvjestan »pritisak«. Ja mislim da kao šef države imam pravo da vršim takvu vrstu pritiska u cilju bržeg rješavanja nekih problema. Jer, meni leže na srcu interesi čitave naše jugoslavenske socijalističke zajednice, interesi svih naših socijalističkih republika. Iskreno želim što brži napredak i razvitak naših krajeva, čitave naše zemlje. Ja nisam nikakav pristalica lokalističkih tendencija. Ali, ja podržavam one težnje i zahtjeve pojedinih krajeva i regija koji doprinose bržem razvitku naše jugoslavenske socijalističke zajednice. Vama, građanima Dubrovnika, želim još više uspjeha u vašem radu. Vi imate dobru perspektivu. Dubrovnik je poznat širom svijeta i on, i zajedno s njim čitava Jugoslavija, ima mogućnosti da podigne turizam na još viši nivo. Postoje dobre mogućnosti da se on svestrano razvija i mi moramo tome pružati svestranu podršku.

O vašim pogledima na rješavanje gorućih problema turizma vodit ću računa kada budemo u rukovodstvu razgovorali o tome što bi trebalo poduzeti da bi se turizam u Jugoslaviji još brže razvijao». ⁶³

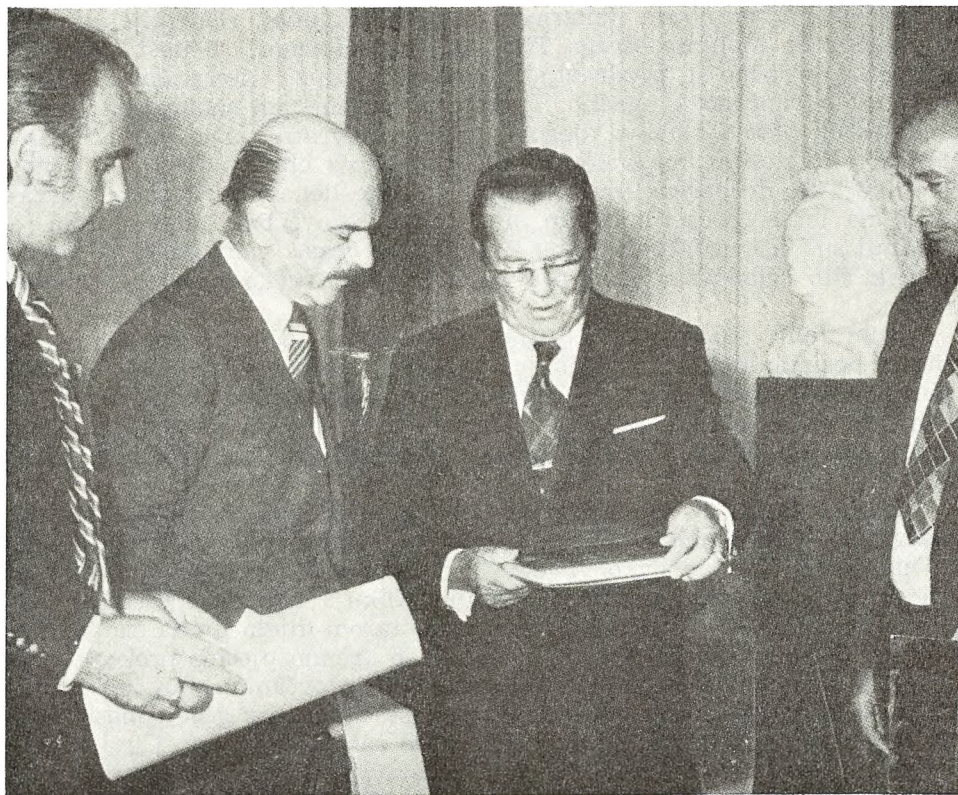
Tog istog dana, poslije podne, Tito je na »Galeb« primio delegaciju Vijeća Dubrovačkih ljetnih igara, a uvečer prisustvovao koncertu Isaca Sterna u Kazalištu Marina Držića. Sutradan, 26. kolovoza 1969. ujutro, predsjednik Tito je otputovao brodom »Galeb« iz gruške luke prema Splitu.

Prigodom centralne proslave 30-godišnjice ustanka jugoslavenskih naroda, koja je održana na Tjentištu, Tito je — na putovanju za Tjentište — prošao kroz Dubrovnik, u koji je 3. rujna 1971. stigao brodom »Galeb«. ⁶⁴ Ponovni dolazak predsjednika Tita u Dubrovnik — također brodom »Galeb« — uslijedio je dvije godine kasnije, 2. srpnja 1973. Sa svojim suradnicima: Edvardom Kardeljem, Nikolom Ljubičićem, Jakovom Blaževićem, Milkom Planinc i Josipom Vrhovcem produžio je, odmah po dolasku u grušku luku, za Kupare, odakle je sutradan, 3. srpnja 1973, otputovao na Tjentište — na centralnu proslavu Dana borca. Vrativši se sa Tjentišta u Kupare, 4. srpnja 1973, Tito je tog dana uvečer posjetio »Konavoske dvore« u Konavlima. »U živopisnom ambijentu Konavoskih dvora predsjednik Tito s članovima pratnje, te u pratnji grada domaćina, proveo je nešto više od dva sata na intimnoj večeri, toplo pozdravljen od mnogobrojnih posjetilaca, među kojima je bila i veća grupa danskih i norveških turista kojima se pružila zaista rijetka prilika da s Predsjednikom Republike zemlje čiji su gosti u istom ambijentu provedu izvjesno vrijeme«. ⁶⁵

⁶³ Isto, 1.

⁶⁴ *Dubrovački vjesnik* br. 1089/1971, 1.

⁶⁵ M. Alković i N. Isufi, Ispraćaj predsjednika Tita iz Dubrovnika — *Dubrovački vjesnik* br. 1186/1973, 1.

*Delegacija Dubrovačkih ljetnih igara kod Tita u vili »Zagorje« u Zagrebu
16. rujna 1975.*

Slijedećeg dana, Tito je u Kuparima primio Savu Radulovića, američkog slikara jugoslavenskog porijekla, koji mu je tom prigodom poklonio svoju sliku »Bitka na Sutjesci«.⁶⁶ Nakon tog prijema, 5. srpnja 1973, Tito je iz Kupara krenuo prema Dubrovniku, odakle je, kao i uvijek, toplo ispraćen otputovao brodom »Galeb« iz gruške luke.

Predsjednik Tito je — dvije i po godine kasnije — ponovno boravio u Kuparima. Dopotovao je avionom 13. veljače 1976, srdačno pozdravljen na aerodromu i duž puta od aerodroma u Čilipima do Kupara.⁶⁷ U Kuparima je tada — na odmoru — boravio 15 dana. Tu je, 18. veljače 1976, primio Alvara Cunchala, generalnog sekretara Komunističke partije Portugala. U njihovu razgovoru sudjelovali su još i Stane Dolanc i Aleksandar Grličkov.⁶⁸

Boraveći u Kuparima, Tito je za to vrijeme posjetio još neka mjesta dubrovačke općine. Tako je 21. veljače 1976. — zajedno s Edvardom

⁶⁶ Isto, 1.

⁶⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 1321/1976, 1.

⁶⁸ *Dubrovački vjesnik* br. 1322/1976, 1.

Kardeljem i Vladimirom Bakarićem posjetio Molunat. »Duž cijelog puta od Kupara do Molunta, druga Tita, njegovu suprugu i ličnosti, koje su ga pratile, srdačno su pozdravljali stanovnici Župe i Konavala«. ⁶⁹ Vrijeme je bilo sunčano i ugodno. Prošetavši putem oko moluntske uvale, predsjednik Tito i članovi njegove pratnje navratili su u kuću Stijepa Desina. »Po starom konavoskom običaju članovi obitelji Desin su predsjednika Tita, drugaricu Jovanku Broz i druge ličnosti za kraćeg zadržavanja na terasi počastili suhim smokvama, lozovačom i kotonjatom, a pokazali su im i uзорke čuvenog konavoskog veza«. ⁷⁰ Potom su se predsjednik Tito i članovi njegove pratnje zadržali na ručku u restoranu »Molunat«.

Rudi Jelić, tadašnji predsjednik dubrovačke općine, sjećajući se tog Titova posjeta Moluntu, kazao je slijedeće: »Volio je Tito ući u kuće mještana, popričati i sjesti. U Moluntu jedna starica mu se pohvalila da je njegova vršnjakinja, predstavila mu jednog susjeda i zamolila ga da vidi njenu kupaonicu. Tito je ustao i pogledao što mu je htjela pokazati«. ⁷¹

Idućeg dana, 22. veljače 1976, Tito je — zajedno s Dušanom Dragosavcem i Franjom Herljevićem — posjetio Dubrovnik. Idući iz Kupara u Dubrovnik, Tito je neko vrijeme s vidikovca iznad Gruža promatrao gradilište turističkog naselja na Babinu Kuku i Lapadu. Potom se kolona automobila kretala kroz Gruž prema starom dijelu grada, zaustavivši se na Pilama. »Predsjednik Tito zatim je krenuo pješice preko glavne ulice Place. Ponovni susret dragog gosta s Dubrovčanima bio je pun radosti i veselja. Uz burni pljesak građani su najdražeg gosta obasuli prvim proljetnim cvijećem. Izvanredno dobro raspoložen i kao i uvijek neposredan, drug Tito se nekoliko puta zaustavljao i uzvraćao pozdrave. U takvoj atmosferi u jednom trenutku iz mnoštva okupljenih građana potrčala je prema drugu Titu Stela Limov, učenica prvog razreda osnovne škole »Lapad« i radosna i vesela uručila voljenom Titu kiticu poljskih ljubičica. Prijatna šetnja dubrovačkim ulicama završena je kratkim odmorom u Gradskoj kavani, a gosti koji su se tu zatekli dočekali su predsjednika Tita pljeskom i pjesmom«. ⁷²

Četiri dana kasnije, 26. veljače 1976, predsjednik Tito je posjetio Ston. Stanovništvo usputnih mjesta pored Rijeke Dubrovačke i kroz dubrovačko primorje — i kad je Tito išao prema Stonu, i kad se vraćao iz Stona — srdačno ga je pozdravljalo, iskazujući mu svoju ljubav i poštovanje. I u Stonu su Titu priređeni svečani doček i ispraćaj. U tom gradiću, izražavajući svoju odanost predsjedniku Titu, našlo se na okupu skoro »cjelokupno stanovništvo«. ⁷³

Posjetio je predsjednik Tito — 27. veljače 1976. — i Cavtat. Pored građana Cavtata, Tita je u Cavtatu pozdravilo i »nekoliko stotina domaćih i inozemnih turista«. ⁷⁴ Tu je Tito razgledao veliki hotel »Croatia« i s terase tog hotela panoramu ovog lijepog gradića. U hotelu »Croatia«,

⁶⁹ *Dubrovački vjesnik* br. 1323/1976, 1.

⁷⁰ Isto, 1.

⁷¹ V. bilj. 33, isto, 7.

⁷² V. bilj. 69, isto, 1.

⁷³ Isto, 1.

⁷⁴ *Dubrovački vjesnik* br. 1324/1976, 1.

gdje je predsjedniku Titu i njegovoj pratnji priređen ručak, pjevali su i plesali članovi dubrovačkog folklornog ansambla »Lindó«. Jedna članica tog ansambla predala je Titu na poklon lijericu. Tom je prigodom i Ante Jurović — u ime društveno-političkih organizacija Pelješca — predao Titu prvi svezak »Pelješkog zbornika«. ⁷⁵

Dana 28. veljače 1976. predsjednik Tito je otputovao iz dubrovačkog kraja. Na dubrovačkom aerodromu priređen mu je topao ispraćaj.

Taj petnaestodnevni Titov boravak u Kuparima, kao i njegovi raniji boravci u vojno-ugostiteljskim ustanovama tog mjesta, ostali su u dubokom i najdražem sjećanju radnika, zaposlenih u tim ustanovama. Na osnovi njihovih saopćenja, novinar S. Ahmetović je napisao članak, iz kojeg prenosimo slijedeće:

»U Kuparima, nedaleko od Dubrovnika, jedno se mjesto zove Titov vidikovac. Do njega se dolazi uređenim puteljkom što vijuga uz morsku obalu, kroz prekrasan ambijent. S tog mjesta — platoa, okruženog ogradom od klesanog kamena, pruža se jedinstven pogled na morsku pučinu i obližnje otoke Mrkan i Bobaru, na slikovite predjele Župe Dubrovačke i Cavtata.

Na tom vidikovcu mnoge trenutke proveo je i predsjednik Tito, pa je to lijepo mjesto u njegovu čast i nazvano njegovim imenom. Dolazio je Tito u Kupare više puta, kad su mu to brojne državničke dužnosti dopuštale. Službeno — Tito je u Kuparima bio na odmoru, ali pravog odmora zapravo nije imao. I u Kuparima je Tito uvijek mnogo radio, a često je primao strane državnike i druge istaknute ličnosti, delegacije.

Prvi put Tito je u Kupare došao 1963. godine. Radni ljudi voine ugostiteljske ustanove »Kupari« bili su presretni što je Tito odlučio da se odmori u jednom od njihovih objekata. Najdraži gost se kod svojih domaćina s velikim zanimanjem raspitivao za mogućnosti i uvjete odmora vojnih starješina u Kuparima, a htio je saznati i što više detalja o razvoju i perspektivama vojne ugostiteljske ustanove »Kupari«.

Kroz dva i po desetljeća postojanja vojne ugostiteljske ustanove, u tom turističkom središtu su sagrađeni hoteli »Pelegrin«, »Goričina 1«, »Grand« i »Kupari«, zatim vile »Borovka«, »Jadranka« i »Galeb«, jedan od najljepše uređenih autokampova na cijelom Sredozemlju, a pred završetkom je i gradnja hotela »Goričina 2«. Prilikom svog ponovnog dolaska u Kupare predsjednik Tito je odmah uočavao sve promjene i, kako su nam rekli i njegovi domaćini, bio je s njima zadovoljan. Radnici »Kupara« veoma su ponosni što je Tito odlikovao njihovu ustanovu u povodu 25-godišnjice osnutka i uspješnog djelovanja.

I za vrijeme boravka u Kuparima Tito je vrlo rano ustajao i svako jutro redovno išao u šetnju do vidikovca. Sjedio bi na klupi, proučavao dokumente i izvještaje, čitao novine. Dok je polako pušio cigaru, zagledao bi se u daljinu, prema dalekom horizontu i prepuštao

⁷⁵ Isto, 1.

mislima. Ponekad je fotografirao okolicu. Volio je prirodu, oduševljavali su ga tamošnja morska obala, borova šuma i zelenilo, idealni klimatski uvjeti i savršen, ničim neometan mir.

Sreću, čast i zadovoljstvo da često boravi u Titovoj blizini imao je Ivo Radić, upravitelj vile »Galeb«. Ivo Radić je uz Tita bio i deset dana na Tari — prilikom otkrivanja spomenika na Kadinjači, te u Colombu — za cijelo vrijeme Pete konferencije nesvrstanih zemalja. — Kad sam prvi put sreo predsjednika Tita, bio sam mladi konobar — ispričao nam je Ivo Radić. — Sva moja trema nestala je u trenutku kad sam se rukovao s Titom. Naime, Tito se redovno, prilikom svakog dolaska i ispraćaja, rukovao s osobljem objekta u kojem je boravio. Upravo je nevjerojatno koliko je Titova prisutnost utjecala na naš odnos prema radu. Već i samo saznanje da obavljamo radne zadatke uz Tita, bilo je dovoljno da iskažemo i potvrdimo svu profesionalnost našeg poziva, sve znanje i umješnost u poslu. Gledajući svakodnevno s kolikom ozbiljnošću, predanošću i samoprijetorom obavlja svoje mnogobrojne, složene, odgovorne i nada sve napore državničke poslove, bili smo toliko impresionirani da nam ništa ne bi bilo teško i da nam se ni najmanja greška ili propust nisu mogli dogoditi. Titov primjer odnosa prema radu i obavezama značio nam je najveći poticaj. Drug Tito je izuzetno mnogo cijenio i poštovao rad i zalaganje ljudi na svim radnim mjestima. Nikad nije dopustio da se na njega čeka. Sve svoje poslove bi planirao unaprijed, do najsitnijih detalja, tako da smo točno znali kad i što moramo učiniti, sigurni da on neće ni minutu zakasniti. To nam je mnogo olakšavalo posao. Ne pamti se da je ikad dao neku primjedbu na naš rad. Iako je sam mnogo radio, u Colombu i po 16 sati dnevno, Tito je uvijek nalazio priliku da nas obiđe na našim radnim mjestima i zapita da li smo se umorili. Često bi se i našalio ili bi dodao kakvu dosjetku. Više puta se raspitivao kako se rješavaju stambeni problemi zaposlenih u našoj ustanovi, kakvi su nam osobni dohoci, da li nam je dobro organiziran prijevoz od mjesta stanovanja do radnih mjesta i dr. Takav Titov odnos prema ljudima za mene, i svih nas koji smo bili uz njega, značio je jedinstvenu, dragocjenu školu«. ⁷⁶

Predsjednik Tito je proputovao jednim dijelom dubrovačke općine i 25. siječnja 1977, kad je, stigavši na dubrovački aerodrom, išao za Igalu. ⁷⁷ U Igalu se Tito zadržao dulje vrijeme. Iz Igalu je 6. ožujka 1977. posjetio i Dubrovnik. Nakon razgledanja Kneževa dvora svratio je u Gradsku kavanu, gdje su ga pjesmom i pjesmom dočekali članovi ansambla »Lindo«. Potom je razgledao atelje kipara Marijana Kockovića u Lapadu. Kocković je tom prilikom uručio i svoje poklone: Titu — skulpturu, koju je nazvao »Crna perla«, a Titovoj supruzi — tapiseriju, koju je nazvao »Gorštak«. Zatim je Tito — sa svojom pratnjom, u kojoj su bili: Jakov Blažević, Milka Planinc, Jakov Sirotković i dr., posjetio Hotelsko-turistički centar na Babinu Kuku, gdje je najprije prošetao Ma-

⁷⁶ Suad Ahmetović, Kupari dograđuju i pamte — *Vjesnik* br. 11757/1980, 4.

⁷⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 1371/1977, 1.

lim Stradunom i za to vrijeme bio informiran o raznolikim sadržajima ponude, kao i o »planovima izgradnje druge faze ovog hotelskog kompleksa«. ⁷⁸ Razgledao je i hotel »Dubrovnik-president«, u kojem se zadržao na ručku. Za vrijeme ručka pjevali su VIS »Dubrovački poklisari« i klapa »Lindo«. Titu je tom prilikom uručen i poklon Hotelsko-turističkog poduzeća »Dubrovnik«: maketa dubrovačkog galijuna iz 16. stoljeća (rad Stjepana Ozgijana). Na kraju se Tito i fotografirao s osobljem hotela »Dubrovnik-president«.

Završivši svoj tadašnji dulji boravak u Igalu, Tito je 19. ožujka 1977. s dubrovačkog aerodroma otputovao za Beograd. Ispraćen je od velikog broja stanovnika Konavala. Našli su se tu i mnogi turisti, koji su pogotovo od tih ožujkskih dana sve više pristizali »na dubrovačku rivijeru, najavljujući početak nove turističke sezone«. ⁷⁹

I slijedeće godine, za svog boravka u Igalu, Predsjednik Republike Josip Broz Tito je 13. veljače 1978. uveče posjetio Dubrovnik. Zadržao se tada više od tri sata u hotelu »Libertas«, gdje je — za njega i članove njegove pratnje — priređena večera. Na večeri su još bili i Kim Jong Nam, koji se, na čelu delegacije Radničke partije DNR Koreje nalazio u zvaničnoj posjeti našoj zemlji, i ambasador DNR Koreje u SFRJ. Poslije

Tito s osobljem hotela »Libertas« u Dubrovniku 13. veljače 1978.

⁷⁸ N. Isufi, Tito u gradu — *Dubrovački vjesnik* br. 1377/1977, 1.

⁷⁹ S. Ahmetović, Predsjednik Republike završio odmor i oporavak u Igalu — *Dubrovački vjesnik* br. 1379/1977, 1.

večere — za vrijeme koje su pjevali »Dubrovački poklisari« — visoki gosti su u Kongresnoj dvorani istog hotela prisustvovali priredbi Državnog artističkog ansambla iz Pjongjanga. »Bila je to zaista impresivna priredba koju je s puno pažnje pratio drug Tito, pozdravljajući aplauzom izvođače, a na kraju se i fotografirao s članovima korejskog ansambla.«⁸⁰ Tom se prilikom predsjednik Tito fotografirao i sa osobljem hotela »Libertas«.

Godinu dana kasnije — na putu za Igalo — Tito je 18. ožujka 1979. stigao do Dubrovnika brodom »Galeb«. S njim su doputovali Branko Mikulić i Fadilj Hodža, a u Gružu su ga dočekali Jakov Blažević, Milka Platinic, Jure Bilić, Marijan Cvetković, Milutin Baltić, Petar Fleković, Vlado Mihaljević, Zlatko Uzelac i Branko Mamula, te Ivica Valjalo, predsjednik dubrovačke općine, Silvije Goić, predsjednik Općinske konferencije SK i dr. predstavnici općinskih rukovodstava društveno-političkih organizacija.⁸¹ Ovom prilikom predsjednik Tito se nije zadržavao u Dubrovniku, već je odmah produžio za Igalo. Bio je to njegov posljednji susret s Dubrovnikom.

U razdoblju od 1946. do 1979. Tito je, računajući ne samo njegove kraće ili dulje boravke, već i njegova proputovanja, 29 puta dolazio u dubrovački kraj.⁸² Svaki od tih Titovih dolazaka bio je velik doživljaj za stanovnike ovog područja, koji su uvijek predsjedniku Titu — dočekujući ga ili ispraćujući — upućivali svoje najljepše želje i najsrdahnije pozdrave kao izraze iskrene ljubavi i duboke zahvalnosti.

POKROVITELJ DUBROVAČKIH LJETNIH IGARA

Stalno i pravodobno prateći sve važnije što se zbiva na svim područjima rada i stvaranja u Jugoslaviji, Tito je već od samog ustanovljenja Dubrovačkih ljetnih igara bio informiran i o njihovu odvijanju i sadržajnom usmjerenju. On je, 28. listopada 1954, u Bijelom dvoru u Beogradu primio i delegaciju odbora i umjetničkog savjeta Dubrovačkih ljetnih igara.⁸³ U toku tog prijema — prema sjećanju Marijana Matkovića — Tito je pokazao »neobično živo zanimanje za perspektive ove scensko-muzičke manifestacije.«⁸⁴ Istaknuvši da Dubrovačke ljetne igre — po svom sadržaju i usmjerenju — »predstavljaju najveću kulturno-umjetničku manifestaciju jugoslavenskih naroda ove vrste«, Tito je tom prilikom obećao i »svoju punu podršku za njihov daljnji razvoj.«⁸⁵ Za-

⁸⁰ M. A., Predsjednik Republike posjetio Dubrovnik — *Dubrovački vjesnik* br. 1426/1978, 1.

⁸¹ N. I., Na proputovanju iz Splita za Igalo. Predsjednik Republike u Dubrovniku — *Dubrovački vjesnik* br. 1484/1979, 1.

⁸² Pod nazivom: *dubrovački kraj* — podrazumijevamo područje sadašnje dubrovačke općine, odnosno područje bivšeg dubrovačkog kotara.

⁸³ Tu su delegaciju sačinjavali: Marijan Matković, Milan Bogdanović, Ivo Brkanović, Marijan Kozina, Marko Fotez, Mato Jakšić, Josip Depolo i Stijepo Stražičić.

⁸⁴ Suad Ahmetović, Titova podrška bila je najveći podstrek — *Vjesnik* br. 11757/1980, 13.

⁸⁵ *Dubrovački vjesnik* br. 214/1954, 1.

Delegacija Dubrovačkih ljetnih igara kod Tita u Bijelom dvoru u Beogradu 28. listopada 1954.

moljen, on je tada prihvatio i pokroviteljstvo nad Dubrovačkim ljetnim igrama, što je imalo veliko značenje.

Taj prijem i značaj tog prijema kod Tita, Marijan Matković je ovako predočio:

»Nije samo ostala fotografija kao svjedok toga jesenjega dana — od kojeg nas dijeli već više od četvrt stoljeća — ostali su i neposredni rezultati toga dana: Titovo prihvatanje pokroviteljstva nad Dubrovačkim ljetnim igrama nije bio neki dekorativni akt, nego u prvom redu priznanje dotadašnjem petgodišnjem djelovanju tog Festivala kao i preporuka za njegovu budućnost. Za delegate, uz sve ostalo, Titovo prihvatanje pokroviteljstva predstavljaše i novu odgovornost i novu obvezu.

U delegaciji bilo nas je osam; četvorice više nema. No, i Milan Bogdanović i Marijan Kozina i Marko Fotez i Stijepo Stražičić do kraja svojih života ostadoše vjerni prećutnom obećanju što ga dadoše pred Titom 28. listopada 1954: njihove ideje, snovi, energije i znanje uzidani su u temelje prvih desetljeća života Dubrovačkih ljetnih igara.

Jednom, prije ili kasnije, pojavit će se kulturni historik koji će osvijetliti sve komponente čudesnog kulturno-umjetničkog fenomena koji se rodio pod Srđem godine 1950, te koji se svake naredne godine potvrđivao u sve raskošnijem obliku. Datum: 28. listopada 1954. — u toj njegovoj povijesti bit će zacijelo posebno istaknut». ⁸⁶

Za svojih dvaju boravaka u Dubrovniku tokom ljeta 1955. godine, kad je tu imao i visoke goste, strane državnike, indijskog predsjednika Nehrua i grčkog kralja Pavla, Tito je prisustvovao i na 4 izvedbe Dubrovačkih ljetnih igara. Tri godine kasnije — 1958. — on je prisustvovao i svečanom otvaranju IX. Dubrovačkih ljetnih igara. Te je godine — također sa svojim visokim stranim gostom, G. A. Naserom, predsjednikom Egipta — prisustvovao jednoj predstavi Dubrovačkih ljetnih igara.

Od 1959. i dalje svake godine, prigodom svečanog otvaranja Dubrovačkih ljetnih igara, na tom je otvaranju bio prisutan izaslanik predsjednika Tita, pokrovitelja tih igara.

Kad je Tito 25. kolovoza 1969. posjetio Dubrovnik primio je tog dana — na brodu »Galeb« — i delegaciju Dubrovačkih ljetnih igara. Razgovor se vodio o svim pitanjima vezanim za Dubrovačke ljetne igre: o njihovu programu, izvođačima, organizaciji, financiranju, posjetama predstava, idejnim aspektima, kao i o pisanju naše i strane štampe o izvedbama i značaju Igara. Iako je Tito mnogo toga znao o svim tim pitanjima, želio je ipak što više čuti. Među pitanjima, za koja je pokazao naročit interes, bilo je i to: da li i koliko omladina posjećuje predstave Igara. I bilo mu je vrlo drago kad je čuo da omladina u velikom broju prati izvedbe Igara. Na kraju tog razgovora Tito je kazao o Dubrovačkim ljetnim igrama:

»Ova institucija zaslužuje da joj se posveti puno veća pažnja jer je od jugoslavenskog značaja. O jugoslavenstvu se nekako malo govori, a ja ga stalno ističem. Mislim da se može učiniti više nego što se do sada učinilo jer mogućnosti za to ima. Vi ste iznijeli nekoliko prijedloga u tom smislu, samo ih sada treba provesti u djelo. Turizam će se sigurno sve više razvijati, pa ne treba samo misliti na ljeto. Zimski turizam, posebno u Dubrovniku, sigurno će se sve brže razvijati, pa treba raditi na tome da se i u tom pravcu razvijaju i Dubrovačke ljetne igre, jer bi i u tom periodu trebalo organizirati povremene umjetničke priredbe. Sredstva, o kojima je bilo riječi ovdje, mislim da ne predstavljaju toliki problem, a da ga nije moguće riješiti. Ja ću sa svoje strane pružiti pomoć nastojanjima da Igre i dalje afirmiraju jugoslavensku kulturu i umjetnost i umjetnike kako kod nas tako i u svijetu. Treba voditi računa da su Dubrovačke ljetne igre najvažnija kulturna manifestacija svih naših naroda«. ⁸⁷

⁸⁶ Iz pisma Marijana Matkovića od 8. lipnja 1980. — autoru ovog napisa. Autor ovog napisa i ovdje se srdačno zahvaljuje književniku Marijanu Matkoviću na tom saopćenju. Uz M. Matkovića živi su članovi te delegacije: I. Brkanović, J. Depolo i M. Jakšić.

⁸⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 987/1969, 2.

Sjećajući se tog razgovora s Titom i tadašnjeg Titova prisustva jednoj izvedbi Dubrovačkih ljetnih igara, Kosta Spačić je saopćio:

»Sjećam se kada je Predsjednik posjetio 1969. Dubrovačke ljetne igre. Tada sam bio umjetnički direktor dramskog programa. Dogovoreno je bilo da Predsjednik prisustvuje predstavi »Julije Cezar« Williama Shakespearea. Prije podne smo na brodu »Galeb« vodili vrlo zanimljiv razgovor s drugom Titom o Dubrovačkim ljetnim igrama, problemima vezanim uz njihovu organizaciju, daljnjim planovima repertoara, idejnom usmjerenju Ljetnih igara itd. Predsjednik se živo zanimao za sva pitanja, čak za pojedinosti, i osobito je bila zanimljiva jedna njegova primjedba. Mi smo, naime, tada razmišljali o gradnji jedne ljetne pozornice izvan dubrovačke luke, izvan zidina, na Lapadu. Predsjednikova reakcija bila je vrlo zanimljiva: mislim da to nema mnogo smisla, rekao je, i da bi se Ljetne igre ipak trebale držati te arhitekture starog Dubrovnika i da bi bilo pametnije osposobiti tvrđavu Revelin kao jednu od novih i mogućih scena.

Na večer je bila oluja s kišom, pa nismo mogli održati predstavu »Julija Cezara« za Predsjednika. No, kako je on svakako htio vidjeti nešto od programa, dosjetili smo se da se u Dubrovniku još nalazi na odmoru (poslije koncerta) glasoviti violinist Isaac Stern. Nekako smo ga našli, dogovorili da nastupi uz klavirsku pratnju Jurice Muraja (jer je njegov klavirist već bio otputovao) i navečer je uz prisustvo druga Tita održan vrlo uspio koncert u dubrovačkom kazalištu. Nakon koncerta otišli smo svi u Gradsku kavanu i prvo što je Predsjednik upitao poznatog violinista, a što je sve nas iznenadilo, bilo je: »Jeste li večeras svirali na Guarneriju ili na Stradivariju?« Poslije toga se razvio vrlo zanimljiv dijalog na engleskom o violinama. Mene osobno tada je frapiralo to Predsjednikovo zanimanje koje je istovremeno svjedočilo o poznavanju ovog područja, koje je silno specijalističko. No, nakon nekog vremena Predsjednik i Stern su ustanovili da su u isto vrijeme boravili u Permu (Stern kao dijete, jer je ruskog porijekla) i dalje su nastavili razgovor na ruskom jeziku, prisjećajući se s vedrinom kako je Perm izgledao u »njihovo vrijeme«! Nakon večere svi smo otišli na brod »Galeb« gdje se do kasne noći nastavio razgovor o umjetnosti i muzici, u kojem je Predsjednik strasno sudjelovao i iz kojeg se moglo vidjeti koliko voli glazbu i koliko je poznaje.⁸⁸

Tito je 1970. odlikovao Dubrovačke ljetne igre Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom, a u povodu 20-godišnjice njihova djelovanja.⁸⁹ Svoje priznanje Dubrovačkim ljetnim igrama Tito je izrazio i 9. svibnja 1974. — u pismu, kojim im je čestitao 25-godišnjicu uspješnog rada. To pismo glasi:

⁸⁸ Branka Malčić, Poklonik umjetnosti — *Vjesnik* br. 11750/1980, 13.

⁸⁹ S. A., Tito odlikovao Dubrovačke ljetne igre — *Dubrovački vjesnik* br. 1036/1970, 1.

»Sa velikim zadovoljstvom upućujem vam čestitke povodom 25-godišnjice Dubrovačkih ljetnih igara.

Dubrovačke ljetne igre, zahvaljujući zalaganju velikog broja umjetničkih stvaralaca i drugih sudionika, ostvarile su krupne rezultate i dale značajan doprinos kulturnom životu naše zemlje. Zato jubilej Igara predstavlja važan datum u poslijeratnom kulturnom i umjetničkom životu ne samo drevnog Dubrovnika i Socijalističke Republike Hrvatske, već i cijele naše zemlje.

Započete u godinama neposredno poslije rata, Igre su živ primjer pažnje, koju naše socijalističko društvo oduvijek pridaje ulozi kulture. U proteklom periodu, one su postepeno izrastale u stjecište saradnje i uzajamnog stvaralačkog uticaja umjetnika i kultura svih naših naroda i narodnosti. Iako zasnovane, prije svega, na novom vrednovanju bogate umjetničke baštine Dubrovnika, Igre su omogućile nove i originalne realizacije djela naših nacionalnih kultura, kao i mnogih stranih ostvarenja. Proširujući kontakte sa umjetnicima iz cijelog svijeta i podstičući razmjenu iskustava, bolje međusobno poznavanje i razumijevanje — Igre su značajno obogatile i saradnju naše zemlje sa drugim zemljama.

Uvjeren sam da će Dubrovačke ljetne igre uspješno nastaviti svoju bogatu tradiciju dajući puni doprinos saradnji umjetničkih stvaralaca iz cijele naše zemlje i njegujući u ovoj važnoj oblasti duh bratstva i jedinstva. Produbljivanjem veza sa kulturnim stvaralacima i institucijama drugih zemalja, one će i dalje širiti saznanja o našim dostignućima u kulturi i pomagati našim ljudima da bolje upoznaju kulturno stvaralaštvo drugih naroda. Igre će time ujedno svjedočiti šta naše samoupravno socijalističko društvo čini da bi život naših radnih ljudi postajao još ljepši, sadržajniji i ljudskiji.

Uz srdačne pozdrave i najbolje želje za uspjehe u vašem daljnjem radu. Josip Broz Tito«. ⁹⁰

U povodu te 25-godišnjice Dubrovačkih ljetnih igara, Vijeće Dubrovačkih ljetnih igara je, na svojoj svečanoj sjednici 10. srpnja 1974, donijelo »Odluku da se Predsjedniku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Josipu Brozu Titu, koji je već dvadesetu godinu pokrovitelj ovih Igara, dodijeli posebna Plaketa Dubrovačkih ljetnih igara«. U toj se Plaketi, dodijeljenoj Titu kaže:

»Plaketa je samo skroman znak najdublje zahvalnosti i priznanja za Vašu pažnju i visoko pokroviteljstvo koje je uvijek plodno i snažno poticalo sve radnike Dubrovačkih ljetnih igara u nastojanju da ovaj Festival najvrijednije i najdostojanstvenije predstavi kulturna nasljeđa i suvremena stvaralačka stremljenja svih jugoslavenskih naroda i narodnosti.

Ova danas naša najveća i najznačajnija kulturna manifestacija ne bi dostigla glas svjetskog priznanja i iznimnog prestiža bez Vašeg imena, koje je podstrek i zalog svih naših stvaralačkih nastojanja i otvorenosti prema najhumanijim vrijednostima iz cijelog svijeta.

⁹⁰ *Dubrovački vjesnik* br. 1232/1974, 1.

Već sama činjenica Vašeg pokroviteljstva privlači u Dubrovnik najznačajnije ansamble i umjetnike današnjice, što svjedoči o tome kako Vaš stvaralački genije tvori i pomaže najljepše i najdostojnije životne i kulturne vrijednosti — slobodu i stvaranje». ⁹¹

Dana 16. rujna 1975. Tito je — u vili »Zagorje« u Zagrebu — primio delegaciju Dubrovačkih ljetnih igara, koja mu je tom prigodom predala plaketu i povelju Dubrovačkih ljetnih igara, kao i monografiju o Dubrovačkim ljetnim igrama. ⁹² Sjećajući se tog susreta s Titom, Niko Napica, direktor Dubrovačkih ljetnih igara, kaže:

»Upravo je bilo nevjerovatno s kojom pažnjom je drug Tito saslušao sve što smo mu rekli. Sa posebnom pažnjom je razgledao monografiju, obnavljajući istovremeno uspomene na svoje boravke u Dubrovniku na Igrama sa svojim gostima, državniciima, govoreći o značaju Igara i interesirajući se za njihov razvoj i probleme. Jasno, Dubrovnik je bio nezaobilazan — njegova ljepota, čuvanje, turizam i njegov značaj za zemlju. Frapirani smo bili Titovom memorijom, baratanjem podacima, njegovim sjećanjima o prvim razgovorima o turizmu u Dubrovniku.

Minuti su brzo prolazili i nismo htjeli oduzimati Titovo dragocjeno vrijeme. Znali smo da poslije nas ponovno prima goste, a vrijeme kada smo mi s njim je 18 sati u večer. Htjeli smo mu se zahvaliti na sreći i časti da nas je primio, ali nas je drug Tito prekinuo i želio da nastavimo razgovor. Tako je i bilo. Sjećam se pitanja — gradite li dovoljno i brzo u Dubrovniku. Ljutio se na gradnju nebodera, smatrajući da nije dobro u Dubrovniku graditi nebodere. I tako — malo po malo — umjesto 15 minuta, s drugom Titom smo proveli više od pola sata. ⁹³

Sudjelujući u proslavi 40-godišnjice Titova rukovođenja KPJ, odnosno SKJ, Dubrovačke su ljetne igre organizirale reprezentativnu tematsku izložbu: »Tito — Dubrovnik — Dubrovačke ljetne igre«. Tu je izložbu u Sponzi 10. srpnja 1977. otvorio Stane Dolanc, koji je te godine — kao izaslanik predsjednika Tita — prisustvovao i otvaranju XXVIII.

⁹¹ *Dubrovački vjesnik* br. 1239/1974, 1.

⁹² Delegaciju su sačinjavali: Ivo Vejvoda, Niko Napica i Rudi Jelić.

⁹³ Iz saopćenja Nika Napice od 10. lipnja 1980. — autoru ovog napisa. Autor ovog napisa i ovdje se zbog toga srdačno zahvaljuje Niku Napici, direktoru Dubrovačkih ljetnih igara. U tom svom saopćenju N. Napica je istakao radosno uzbuđenje, sreću i zadovoljstvo delegacije Dubrovačkih ljetnih igara što je bila počašćena tim susretom s Titom. Predsjedniku Titu — naglasio je Napica — umjetnost i kultura bili su »jedan od načina borbe za ljepši i sretniji svijet«. Vrijedno je iz tog saopćenja citirati i ove riječi Nika Napice: »Više puta sam imao sreću i čast biti u neposrednoj blizini Predsjednika Tita. Svaki put je to bila još jedna potvrda svega onoga što je čovjek prije susreta čuo, a poslije toga i doživio — neposrednost, vedrina i zainteresiranost druga Tita za sve što život čini životom, a čovjeka čovjekom.»

Dubrovačkih ljetnih igara.⁹⁴ Izložba je bila otvorena do konca rujna 1977. i za to vrijeme svakodnevno je razgledavana od dubrovačkih građana i turista.

Prigodom 30. obljetnice Dubrovačkih ljetnih igara, njihovo je Vijeće na svojoj svečanoj sjednici od 10. srpnja 1979. donijelo »Odluku da se Predsjedniku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Josipu Brozu Titu, pokrovitelju ovih Igara 25 godina, dodijeli posebna Povelja Dubrovačkih ljetnih igara«. Tekst te Povelje glasi:

»Ova Povelja je skroman znak najdublje zahvalnosti i priznanja za Vašu 25-godišnju podršku i pokroviteljstvo, koje za sve sudionike i organizatore ovih Igara predstavlja posebno priznanje, podstrek i čast.

Dubrovačke ljetne igre postale su najveća jugoslavenska manifestacija, pozornica umjetničkih ostvarenja naroda i narodnosti Jugoslavije, svega najboljeg stvorenog u riječi, igri i glazbi, mjesto prožimanja njihovih kultura kao jednog od izraza njihovog bratstva i jedinstva što ste uvijek od nas tražili.

Svojim djelom ste, dragi družo Tito, omogućili narodima naše zemlje da prvi put u našoj povijesti mogu uživati u plodovima kulturne baštine, kao i suvremenim ostvarenjima naše i svjetske umjetnosti, što upravo ostvarujemo na ovim Igrama.

Time ste nas povezali s ljudima čitavog svijeta koji teže napretku, kulturi, miru i slobodi.«⁹⁵

U povijesti Dubrovačkih ljetnih igara Titovo prokroviteljstvo nad tim Igrama ostat će duboko urezano. Za skoro 26-godišnjeg trajanja tog pokroviteljstva, Igre su doživjele svoje najveće uspone. U tom njihovom uspješnom razvoju — u toku kojeg su postale jedan od naročito poznatih i naročito cijenjenih festivala drame, glazbe i folklora u svijetu — Titova podrška značila je veoma, veoma mnogo.

SUSRETI S DUBROVČANIMA IZVAN DUBROVNIKA

U delegacijama, koje su u raznim prigodama posjećivale predsjednika Tita, nalazili su se ponekad i Dubrovčani. Opisat ćemo ovdje dva takva susreta.

Godine 1961, uoči svog 69. rođendana, Tito je u Beogradu primio predstavnike radnih kolektiva iz cijele Jugoslavije. Oni su mu čestitali rođendan, zaželjeli dug život i informirali ga o svom radu, a mnogi su mu predali i svoje poklone. Iz Dubrovnika su u tom susretu sudjelovali predstavnici tvornice »Nikola Mašanović« i to: Marin Kršul, Nikola Grošeta i Marko Mašanović.

O pripremi poklona iz te tvornice predsjedniku Titu, Marin Kršul se sjeća i kaže: »Svi su radnici željeli da mu pokažu proizvode svojih ruku, a da to bude ujedno dostojan dar i da nosi sjećanje na Dubrovnik.

⁹⁴ *Dubrovački vjesnik* br. 1394/1977, 1. i br. 1395/1977, 2.

⁹⁵ V. bilj. 33, isto, 9.

Izrađena je ukusna drvena kutija, na kojoj je Berislav Rajić, naš amater-umjetnik strpljivo izrezbario u svijetlom javorovu drvetu reljef starog grada Dubrovnika. Kutija, potstavljena crvenom čojom, sadržavala je nekoliko naših najljepših četkica i držača, ukusno poredanih, dotjernih i lakiranih. U kutiju smo položili lijep list pergamenta na kojem su bile ispisane naše iskrene želje i izraženo duboko poštovanje i ljubav drugu Titu«. ⁹⁶

Nikola Grošeta je — nakon povratka iz Beograda — rekao o tom susretu slijedeće: »Kad smo u srijedu, 24. maja, u 9 sati, bili s ostalim predstavnicima radnih kolektiva primljeni u Bijelom dvoru, za nas je svanuo zaista nesvakidašnji dan. Drug Tito je ušao u veliku dvoranu vedar i nasmijan, a nakon nekoliko minuta već smo slušali njegove riječi, kojima je tražio od nas i od svih radnih ljudi da se što upornije borimo za unapređenje proizvodnje i održavanje cijena na što nižem nivou«. ⁹⁷

Marko Mašanović je — također nakon tadašnjeg povratka iz Beograda — saopćio: »Kad je prišao našoj delegaciji, drug Tito je pažljivo uzeo u ruke kutiju sa uzorcima naših proizvoda, zahvalio se na naša čestitanja, zaželio nove uspjehe radnim ljudima na području našeg kotara i onda nadovezao:

— Pronašli smo tržište za vaše proizvode. Sada je na vama da što bolje radite«. ⁹⁸

Tito je tom prilikom, porazgovaravši sa svakom delegacijom radnih kolektiva, priredio potom za njih i čašćenje u bašti Bijelog dvora. Sjećajući se i tog dijela prijema, Marin Kršul je naveo: »I opet je drug Tito obilazio grupe, često bi sjeo, zapušio, redale su se zdravice, pričalo se o problemima, o uspjesima i poteškoćama. Bili smo ushićeni njegovim vedrim riječima, šalama i ozbiljnim primjedbama«. ⁹⁹ Među šalama, kojima je Tito tada razveseljavao svoje goste, Marko Mašanović je iznio ovu: »Eto — rekao je drug Tito — nitko ovom prilikom da pogriješi, pa da mi čestita recimo 59. rođendan«. ¹⁰⁰

I prigodom svog 70. rođendana — 1962. godine — Tito je u Beogradu primio 264 predstavnika radnih kolektiva. Među njima je bio i Ante Kobašić, tada tajnik dubrovačke Kotarske ugostiteljske komore. On je predao predsjedniku Titu maketu dubrovačkog aerodroma kao poklon radnih ljudi ugostiteljsko-turističke privrede s područja kotara Dubrovnik. Prigodom predaje tog poklona poveo se i kraći razgovor:

»— Ovo još nije završeno — kazao je Tito kada je vidio maketu.

— Nije još — odgovorio je Kobašić. — Za njegovo potpuno dovršenje trebat će uložiti još para.

— Bilo bi bolje da je aerodrom mogao biti završen ranije — primjetio je drug Tito. — Jer, sada je malo teže s parama«. ¹⁰¹

⁹⁶ Isto, 10.

⁹⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 557/1961, 1.

⁹⁸ Isto, 1.

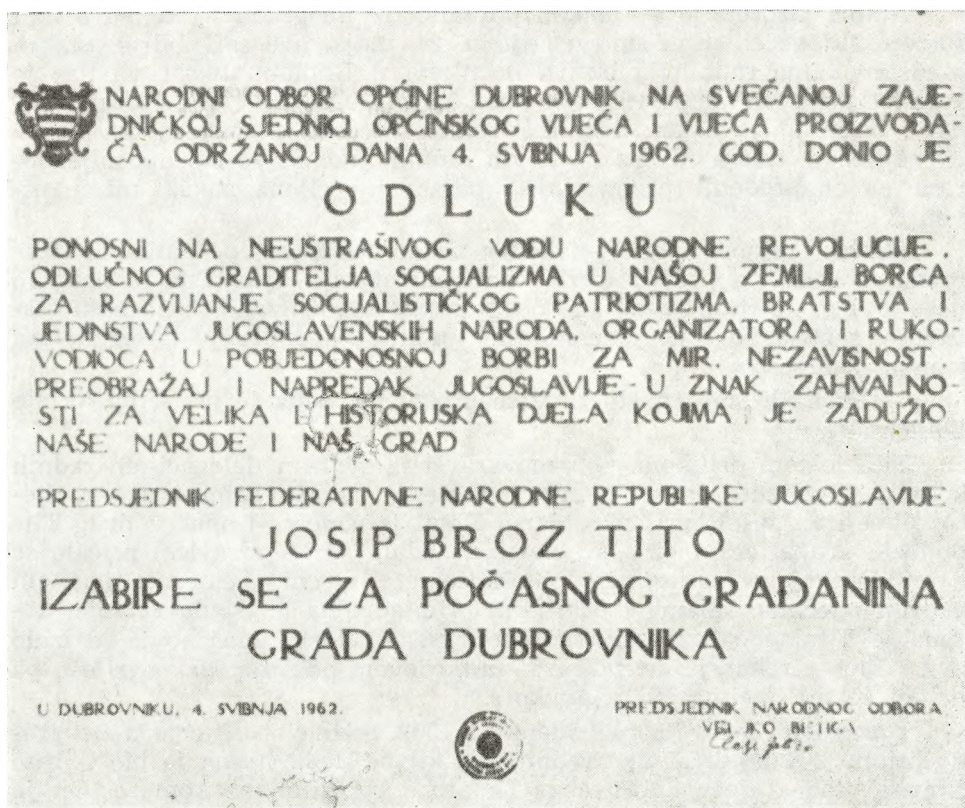
⁹⁹ V. bilj. 33, isto, 10.

¹⁰⁰ V. bilj. 97, isto, 1.

¹⁰¹ *Dubrovački vjesnik* br. 607/1962, 1—2.

POČASNI GRAĐANIN DUBROVNIKA

Goleme Titove zasluge i istinska ljubav koju prema Titu gaje svi jugoslavenski narodi i narodnosti potakli su Stalnu konferenciju gradova Jugoslavije da predloži svim gradovima i općinama u Jugoslaviji da Tita — u povodu njegova 70. rođendana — izaberu svojim počasnim građaninom.

Faksimil Odluke o izboru Josipa Broza Tita za počasnog građanina Dubrovnika

Provodeći taj prijedlog u djelo, u Dubrovniku je 4. svibnja 1962. održana zajednička svečana sjednica Općinskog vijeća i Vijeća proizvođača. Predsjednik NO općine, Veljko Betica, iznio je i obrazložio prijedlog da se Predsjednika Republike Josipa Broza Tita izabere za počasnog građanina grada Dubrovnika.

Zapisničar je zabilježio da je to saopćenje Veljka Betice »iskrenim veseljem i od sveg srca burno pozdravljeno od prisutnih odbornika«. ¹⁰² Potom je predsjednik NO općine pročitao tekst odluke o izboru Josipa

¹⁰² Zapisnici sjednica NO općine Dubrovnik za g. 1962. (Zbirka skupštinskih zapisnika. Skupština općine Dubrovnik).

Broza Tita za počasnog građanina grada Dubrovnika. Zapisničar je zatim zapisao: »Odluka je dugotrajnim pljeskom i oduševljenjem sviju odbornika pozdravljena i primljena kao izraz njihovih najboljih osjećaja i želja«. ¹⁰³

Potrebno je ovdje istaći još i to da se glavni put u Dubrovniku koji ide preko Boninova, spajajući Gruž sa starim dijelom grada, zove: Put maršala Tita. Odluka o tome donesena je odmah poslije oslobođenja Dubrovnika. Njom je također bio iskazan jedan trajan vid počasti maršalu Titu.

PROSLAVE TITOVA ROĐENDANA

Inicijativa, koja je 1945. potekla iz Kragujevca da se maršalu Titu izručuju rođendanske čestitke, želje i pozdravi pismom nošenim u štafetnoj palici, koja bi putovala od ruke do ruke, od srca do srca mladih, prihvaćena je od 1946. u svim jugoslavenskim krajevima kao vrlo pogodan način iskazivanja ljubavi i poštovanja prema tvorcu i vodi nove, socijalističke Jugoslavije i tako postala stalna općejugoslavenska manifestacija. Glavnoj, saveznoj štafeti, ¹⁰⁴ koja utvrđenim planom prolazi kroz sve jugoslavenske krajeve, povezujući ih i tim svojim tokom u čvrsto zajedništvo, priključuju se i lokalne štafete. Dolazak glavne štafete u Dubrovnik, i priprema lokalnih štafeta u školama, sportskim društvima i ostalim radnim organizacijama, proticali su svake godine i u ovom gradu i kraju u znaku izuzetne svečanosti. Na prigodnom mitingu i u pismu omladine, radnih ljudi i građana dubrovačke komune uvijek su, kao i u drugim sredinama Jugoslavije, ističani i odanost i obećanje predsjedniku Titu da će se slijediti njegov put, da će se budno čuvati i neprestano razvijati tekovine naše socijalističke revolucije.

U štafetnom pismu, upućenom 20. svibnja 1951. iz Dubrovnika, grada okruženog čvrstim, kamenim bedemima, poručivano je, između ostalog, predsjedniku Titu: »I kao što su te zidine u mučnim periodima naše historije prkosile svakom zatorniku slobode, tako će i danas na njima zastava socijalizma na jugu Jadrana prkositi svakom zlu i agresiji ma odakle ta agresija došla«. ¹⁰⁵ Titova borba za slobodu, socijalizam, ravnopravnost i mir prelazili su — svojim značenjem — granice Jugoslavije. Stoga su Dubrovčani, čestitajući Titu 60. rođendan, naglašavali da on svojim stvaralačkim doprinosima »istodobno ostvaruje veliko djelo koje je sastavni dio težnji slobodoljubivih snaga čitavog čovječanstva«. ¹⁰⁶

Tu misao istakli su Dubrovčani i u svojoj čestitci za Titov 69. rođendan: »Druže Tito! Bezgranična je naša odanost i ljubav prema Tebi, prema svemu onome što si činio i činiš ne samo za našeg jugoslaven-

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Glavna se štafeta ispočetka nazivala: *Titova štafeta*. Primivši štafetu s čestitkama i pozdravima za svoj 64. rođendan, 25. svibnja 1956. na Stadionu JNA u Beogradu, Tito je izrazio želju da se taj dan u buduće odvija kao »dan naše mladosti, dan sporta, dan mlade generacije i njenog daljnjeg duhovnog i fizičkog napretka«, naglasivši pri tom: »A mi stariji uključit ćemo se u to«. Od slijedećeg, 65. Titova rođendana (1957), Titov rođendan slavi se i kao Dan mladosti. Otada se i Titova štafeta naziva: *Štafeta mladosti*.

¹⁰⁵ *Dubrovački vjesnik* br. 36/1951, 1.

¹⁰⁶ *Dubrovački vjesnik* br. 88/1952, 1.

skog čovjeka, već i sretan život čovječanstva.¹⁰⁷ U čestitci za Titov 70. rođendan, oni su saopćavali Titu: »Neizmjereno Te volimo, jer neizmjereno volimo našu socijalističku stvarnost, jer volimo sreću i progres čovječanstva, jer volimo sve ono zašto se Ti svojim životnim djelom neumorno boriš.«¹⁰⁸ Čestitajući Titu 80. rođendan, Dubrovčani su mu s ponosom pisali: »S Tobom stasamo u orače novih brazda, u kovače novih svitanja«. I dalje: »Kad Ti zoveš — i prepreke postaju lakše, jer pokazuješ put savladavanja; kad Ti poručuješ — i putovi postaju kraći, jer znaš tako jednostavno predočiti cilj; kad Ti pitaš — nije teško odgovoriti, jer nitko ne zna pitati kao Ti; kad komandiraš — i vojnički korak postaje lakši, jer Tvoja komanda odzvanja oštrinom i toplinom.«¹⁰⁹

Zahvalnost omladine, radnih ljudi i građana Dubrovnika i dubrovačkog kraja predsjedniku Titu, i ponos s Titom, našli su svoj topli izraz i u njihovom štafetnom pismu, upućenom Titu u povodu njegova 85. rođendana. U tom je pismu, između ostalog, rečeno: »Ti si promijenio naše svjetove i nas. Ti si premostio zaostalost i mrak s napretkom i svjetlom. Ti si krenuo u obračune pred nama, za nas. Ti si najljepša ruža iz svih jugoslavenskih vrtova. Ti si mladost u koju su utkane sve naše mladosti.«¹¹⁰ Iz štafetnog pisma, kojim su Dubrovčani čestitali Titu 87. rođendan, citiramo slijedeće: »Tito i mladost, to su oči uperene u uspravna čovjeka, u budućnost. Mladost i Tito, to je svijest da smo brodari na vlastitom brodu i moru. To je spoznaja da za tu plovidbu odgovaramo svojem narodu i svojim obalama. To je spoznaja da možemo više i bolje. I složnije i još čvršće. Da možemo i moramo.«¹¹¹

Pored svečanosti dočeka i ispraćaja Titove štafete — Štefete mladosti, u Dubrovniku se svake godine od 1957. proslavlja veoma svečano i sadržajno i Dan mladosti. Evo na primjer kako je protekla proslava Dana mladosti 1979. u Dubrovniku. Toj proslavi prethodile su mnoge društvene aktivnosti u školama, privrednim poduzećima i mjesnim zajednicama, prožete raspoloženjima radosti i sreće mladog naraštaja. Uvečer, uoči Dana mladosti održana je i centralna svečanost. O toj svečanosti zabilježeno je u lokalnom listu: »Na trgu ispred Kneževa dvora izveden je program posvećen 87. rođendanu Josipa Broza Tita i jubilejima KPJ — SKJ, Skoja i revolucionarnih sindikata, kojemu je prisustvovalo nekoliko tisuća naših sugrađana. Srdačnim pljeskom publika je nagradila više od pet stotina sudionika u programu u kojem su nastupali glumci kazališta Marina Držića, Gradski orkestar, Folklorni ansambl »Lindžo«, VIG »Kastelani«, klapa »Maestral«, Zbor srednjoškolskog centra i osnovnih škola Dubrovnika, te Zbor »Dubrovkinje«. Veselje i radost nastavljeno je tradicionalnim Plesom mladosti na trgu pred Sponzom, gdje je dubrovačka omladina uz ples i pjesmu dočekala ponoćne otkucaje i 25. svibanj.«¹¹²

Godina 1980. započela je velikom zabrinutošću za zdravlje predsjednika Tita. Njegovo zdravstveno stanje bivalo je sve teže i teže, a zabri-

¹⁰⁷ *Dubrovački vjesnik* br. 554/1961, 1.

¹⁰⁸ *Dubrovački vjesnik* br. 601/1962, 1.

¹⁰⁹ *Dubrovački vjesnik* br. 1126/1972, 1.

¹¹⁰ *Dubrovački vjesnik* br. 1384—1385/1977, 1.

¹¹¹ *Dubrovački vjesnik* br. 1487/1979, 1.

¹¹² *Dubrovački vjesnik* br. 1493/1979, 1.

nutost i tuga svih naroda i narodnosti Jugoslavije — zbog Titove bolesti — rasli su iz dana u dan. Uz sve želje da Tito pobijedi i te teškoće, uz sve nade da će ih on pobijediti, nametala se sve više i strepnja zbog mogućnosti da se te želje i nade ne ostvare. I kad je u ožujku 1980. krenula Štafeta mladosti sa srdačnim čestitkama, najboljim željama i toplim pozdravima u povodu 88. Titova rođendana, svuda oduševljeno dočekivana i ispraćana, ispoljavala se isto toliko i zabrinutost za Titovo zdravlje i Titov život. Štafeta mladosti stigla je u dubrovački kraj 20. travnja 1980. U vezi s njenim dočekom, nošenjem i ispraćajem na dubrovačkom području, Miroslav Čala je saopćio: »Ali svi smo nekako bili u nekom posebnom raspoloženju zbog bolesti Maršala. Mislio sam u sebi: Miro, hoćeš li je provest kroz Dubrovnik, da barem tu ne stane?! Želio sam da je predam dalje. A oni još dalje. Do kraja, do Tita. Ove godine sve je bilo izuzetno. Sve živo hrlilo je na doček. Seljaci su napuštali polja, zasipali štafetu cvijećem. Svatko je htio uputiti svoj osobni pozdrav i najbolje želje Titu. Dakako, bilo je svečano i veselo, ali ozbiljno. Kao da su ljudi osjećali da je to posljednji pozdrav živom Predsjedniku. I meni je bilo teško. Svi su me zapitkiivali što će biti sa štafetom ako Tito umre. Hoće li i dalje biti štafete. Bilo je nešto u meni, iako službeno još ništa nijesam znao, nešto me tjeralo da odgovorim, uvjerljivo: Štafeta mladosti ići će, ići će i dalje, nastaviti će, neće prestat, teći će . . . I dogodine ćemo je nositi!«¹¹³

Na velikom mitingu u Dubrovniku 20. travnja 1980. — prigodom dočeka Štafete mladosti — pročitano je i pismo, koje su omladina, radni ljudi i građani dubrovačke općine upućivali Titu. U pismu se kaže: »Nema dana, ni sata, a da ne slušamo saopćenje o Tvom zdravlju. Teško nam je, ali nismo klonuli. Kad je najteže, mi smo jači i odlučniji«. I dalje: »Kad bi samo mogli, najdraži naš, mi bismo Ti podarili milijune života. Kad bi se moglo živjeti od naše ljubavi, Ti bi živio vječno.«¹¹⁴

NAJTUŽNIJI DANI, KOJE DUBROVNIK PAMTI

Kad je u nedjelju navečer, 4. svibnja 1980, nešto prije 19 sati, začas obustavljeno emitiranje programa radija i televizije, u tom kratkom mûku svatko je — tko se god našao pored svog radio-prijemnika ili pred televizorom — predosjećao potresnu obavijest koja je slijedila. Predsjedništvo CK SKJ i Predsjedništvo SFRJ javljali su:

»Radničkoj klasi,
radnim ljudima i građanima,
narodima i narodnostima SFRJ,
umro je drug Tito«.

Ta vijest izazvala je u ljudima neizrecivu tugu i bol. Grč je stezao grlo, oči su zaiskrile suzama. Jer, Tito je bio — Tito. Jedan, jedini i — neponovljiv. Novinski izvjestitelj iz Dubrovnika, i sam, dakako, duboko potresen, obilazio je grad u službi svog poziva da bi potom iste večeri uputio za svoj list napis, iz kojeg citiramo: »U vijekovima postoja-

¹¹³ Božo V. Žigo, Priča o najdužem rukovanju — *Nedjeljna Dalmacija* br. 472, Split 1980, 5.

¹¹⁴ *Dubrovački vjesnik* br. 1541—1542/1980, 1.

nja Dubrovnika sigurno nijedna vijest nije odjeknula s tolikim bolom i nije izazvala toliko tuge i suza kao vijest o smrti druga Tita. Placa, Gruž, Lapad i izvangradska područja dubrovačke općine pružaju večeras istu tužnu sliku. Od čovjeka do čovjeka širi se šapat: »Umro je drug Tito. Ne mogu vjerovati!« (...) »Zastave podignute visoko, prazniku rada u čast, za tren su spuštene na pola koplja. I izlozi dućana promijenili su svoj izgled. Grad je opustio. Vijest o smrti druga Tita dojmila se duboko i brojnih inozemnih turista koji borave na ovom području. Svi oni odaju mu dužnu počast svjesni njegove velike uloge u suvremenom svijetu, a posebno njegovih nastojanja za očuvanje svjetskog mira«. ¹¹⁵

Već sutradan, 5. svibnja 1980. u mjesnim zajednicama na cijelom području dubrovačke općine otvorene su knjige žalosti. U toku tog i sljedećeg dana održane su i komemorativne sjednice u svim mjesnim zajednicama, školama i privrednim organizacijama. U ponedjeljak, 5. svibnja 1980, održana je i središnja zajednička komemorativna sjednica Skupštine općine Dubrovnik i društveno-političkih organizacija dubrovačke općine. S tog središnjeg komemorativnog skupa upućen je brzojav Predsjedništvu SFRJ i Predsjedništvu CK SKJ. Brzojav glasi:

»Zajedno sa svim našim narodima i narodnostima radni ljudi i građani dubrovačkog kraja neizrecivo su potreseni smrću druga Tita, najvećeg sina i vječito prvog heroja naše povijesti. Dubrovčani Titovom smrću gube i svog najdražeg počasnog sugrađanina, druga i prijatelja koji je često navraćao k nama, radio s nama, brinuo se o nama, putovao iz Dubrovnika ili se vraćao u Dubrovnik sa svojih historijskih puteva mira i ovdje usadio trajno dio svog gigantskog djela uz ostalo i kroz ljubav i brigu za našu umjetnost, za našu kulturu.

Naš ponos što smo bili Titovi suvremenici i naša odanost njegovom djelu neopozivi su. Zavjetujemo se i u ovom trenutku naše duboke tuge i boli, s Titom na usnama i u srcu, da ostajemo čvrsto i nepokolebljivo u stroju Titove revolucije u kojoj Titovo ime i djelo ostaju vječito. Radnička klasa, komunisti, borci, omladina, radni ljudi i građani dubrovačke općine«. ¹¹⁶

S tog središnjeg komemorativnog skupa u Dubrovniku upućen je brzojav sućuti i porodici Josipa Broza Tita.

Dani žalosti za preminulim Titom bili su i u Dubrovniku najtužniji dani, koje ovaj grad pamti. S Titom je Jugoslavija postala to što jest: zajednica slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti, jedinstvena, slobodna, socijalistička, nezavisna, nesvrstana, jaka i ugledna. Takva nova Jugoslavija — Titovo je djelo. On je bio njen graditelj. Stvaralački se boreći za njen svestrani razvitak, njenu sigurnost i mir, on ju je — diplomacijom osobnog kontakta, visokim umijećem i ustrajnom upornošću — vecma efikasno zbližavao sa svijetom na principima aktivne, miroljubive koegzistencije. Visokocijenjena uloga socijalističke Jugoslavije na međunarodnoj političkoj sceni stvorena je i mjerena divovskom snagom

¹¹⁵ *Slobodna Dalmacija* br. 10909/1980, 4.

¹¹⁶ V. bilj. 33, isto, 2.

Titove aktivnosti i utjecaja. Titova smrt ražalostila je i cijelo slobodoljubivo i miroljubivo čovječanstvo. Širom svijeta isticano je da Tito, svojim velikim zaslugama, ne pripada samo Jugoslaviji, već cijelom svijetu. Na sahranu predsjednika Tita stiglo je u Beograd 208 delegacija iz 126 zemalja sa svih pet kontinenata i to: 121 državna delegacija, 68 delegacija partija, 4 delegacije oslobodilačkih pokreta, 9 delegacija međunarodnih organizacija i 6 ostalih delegacija.¹¹⁷ Prisustvo tolikog broja stranih delegacija, kao i komemoracije širom svijeta, jasno su iskazivali golemo Titovo značenje u suvremenom svijetu.

Jugoslaveni su svjesni koga su u Titu imali i koga su s Titom izgubili. Zato je njihov ponos neizmjeran, kao što je neizmjeran i njihova žalost. Vidjelo se to i osjetilo i u Dubrovniku.

Na dan Titove sahrane u Beogradu, 8. svibnja 1980, s Titom se oprašala cijela Jugoslavija. Dostojanstveno: s velikom tugom, ali i s velikom gordošću. Jugoslavenska televizija prenosila je cijeli tok pogrebnih počasti. Tko se nije mogao naći u pogrebnoj povorci, našao se ispred televizora: ili u svom stanu ili u poduzeću u kojem radi ili u nekoj od društvenih prostorija. Od 12 sati, kad je pogrebna povorka krenula iz Savezne skupštine, do 15,30 sati kad je izvršena sahrana u Užičkoj ulici br. 15 — na gradskim ulicama i trgovima nije bilo nigdje nikoga.

O tim tužnim trenucima u Dubrovniku, novinar i književnik Mato Jerinić je zapisao: »Podne na Placi a u gradu ni žive duše. Tišina koja para srce i od koje suze oči«. — »Zastave na pola koplja. U izlozima dućana fotografije i drago, najdraže lice — Titovo«. — »Svi su moji sugrađani pored televizora. Promatraju nijemi i plačni tužnu povorku u Beogradu. I pitaju se tko zna po koji put: zar je moguće da je umro Tito? I odgovaraju tko zna po koji put: ne, nije moguće. I nije, jer Tito, djelo i legenda, živjet će vječno. Dvanaest sati i trideset minuta. Gruž nijem. Brodovi bez posade kao da plaču. U kino-dvorani radnici poduzeća »Luka« prate ispraćaj predsjednika Tita na mjesto vječnog počinka. Na brodu »Perast« putnici i posada u salonu promatraju prijenos iz Beograda. Zalazim u pogone tvornice ugljenografitnih proizvoda »Nikola Mašanović«. Vidim: radnici okupljeni oko televizora. Suze kvase žuljevite ruke«. — »Trinaest sati. Sam na Placi. Nikoga da dođe — nikoga da prođe. U Kazalištu Marina Držića tužna lica i vlažne oči uperene prema malom ekranu«. »Četrnaest sati. Lapadom tišina caruje. Gosti domaći i strani i osoblje lapadskih hotela kao skamenjeni promatraju pokop druga Tita. Suze niz oči — maramice u rukama«. — »Petnaest sati. Zelenci opet zvone. U domu za društvenu zaštitu odraslih suzna starost oprašta se od svoga Tita«. — »Petnaest sati i deset minuta. Ponovno na Placi. Tule sirene. Zvona zvone. Oglašavaju se brodovi. U mojoj svijesti roje se misli i javljaju one riječi koje sam ovih dana čuo u Dubrovniku. Znali smo da je Tito velik. Znali smo da je najveći. Sad znamo da je još veći od najvećega. Veći od svake zamisli. Hvala ti, druže Tito, i slava ti. Hvala ti za naš uspravan hod pod zvijezdama, za sve ljudsko u nama. Dalje ne pišem zbog suza u očima i drhtave ruke«. ¹¹⁸

¹¹⁷ *Slobodna Dalmacija* br. 10915/1980, 7.

¹¹⁸ M. Jerinić, Titu hvala za sve ljudsko u nama — *Slobodna Dalmacija* br. 10913/1980, 6.

Stradun u vrijeme sahrane Josipa Broza Tita 8. svibnja 1980.

U tim najtužnijim danima koje Dubrovnik pamti zabilježene su i izjave pojedinih radnih ljudi i građana s dubrovačkog područja. Navest ćemo samo jednu, u kojoj kao da su se sjedinile sve te izjave. Receptionerka u hotelu »Plat«, Jelena Katić, kazala je: »Ne mogu vam opisati kako se osjećam. Nikada mi nije bilo teže u životu. Bol je velika, jer smo izgubili najvećeg čovjeka kojega su naši narodi i narodnosti ikada imali. Tu veliku prazninu možemo ispuniti jedino ako zbijemo svoje redove i odlučno i nepokolebljivo nastavimo Titov put«. ¹¹⁹

Koliko su Dubrovnik i dubrovački kraj tugovali nakon Titove smrti svjedoče i knjige žalosti s mnoštvom potpisa. Građani su danima čekali u dugim redovima na red da se upišu u te knjige i da se poklone pred Titovom slikom preko čijeg je desnog gornjeg ugla stajala traka od crnog flora. Iskazivali su oni time ne samo svoju žalost, vidljivu i kroz njihovu potištenost i kroz njihove suze, već i svoju ljubav i poštovanje koje su duboko gajili prema Titu. U tim knjigama žalosti građani su ostavili i svoje brojne zapise. Svi ti zapisi koliko toplo, toliko i odlučno iznose dvije temeljne i jedinstvene misli: zahvalnost Titu i zavjet Titu da će se budno čuvati tekovine socijalističke revolucije i čvrsto slijediti utvrđeni smjer u izgradnji našeg socijalističkog samoupravnog društva.

¹¹⁹ *Informativni list Hotelsko-turističkog poduzeća »Dubrovnik«* br. 62, Dubrovnik 1980, 14.

Ivo Perić

TITO AND DUBROVNIK

Summary

Tito's visits to various regions of Socialistic Yugoslavia will never be forgotten. They were a part of his immense social, political, state and leading activities. There is not a single part of this country that Tito did not visit.

In a direct contact with working people and other citizens, as well as with their representatives, Tito was always anxious to know what they worked, how they lived, what are their successes and their problems. At the same time he used to give his own opinion praising what was right and criticizing what was wrong, suggesting how to work more and better.

As all over Yugoslavia, Tito was the dearest guest in Dubrovnik, too. From 1946 to 1979 he paid 29 visits to this city. When with his guests — foreign statesman — he used to stay in it. From 1954 on he was the patron of the Dubrovnik Summer Festival. Since 1962 he has been the Honorary Citizen of Dubrovnik.

The working people and the citizens of Dubrovnik and its surroundings always manifested their sincere love and deep respects to Tito, whether at his arrivals, during his stays or at his departures.